

JOFFRE

Människan och härföraren

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

JUBILEUMSNUMMER

Medlemsblad nr 30. Årgång 15
Hösten 2015

ISSN 1653-0268

Innehåll

Om detta nummer av medlemsbladet	2
Ordföranden har ordet	3
Joffre. Människan och härföraren (Gustaf Hellström)	5
Gustaf Hellström och Joffre (Lennart Leopold)	31
Styrelsens planer för skriftserien	38
Hellström-Nytt...	39

Om detta nummer av medlemsbladet

I år är det femton år sedan Gustaf Hellström-sällskapet bildades och femton år sedan medlemsbladet kom ut med sitt första nummer. Vi är framme vid det trettionde häftet, och som sig bör innehåller detta jubileumsnummer något alldeles extra. Här publiceras nämligen den lilla bok (ca 70 sidor) av Hellströms hand som genom åren har visat sig vara den svåraste att hitta ens antikvariskt. I undertecknads samling saknas den fortfarande, men som tur är finns den i Gustaf Hellström-rummet – och där finns den för övrigt också på danska!

Hellströms skrift om Joffre tillkom senhösten 1915, alltså för precis hundra år sedan, och den kan idag ses som ett dokument av stort kulturhistoriskt värde. Det är som att öppna en tidskapsel och där finna en text skriven på plats i Paris, mitt under brinnande krig, av en bildad och språkkunnig svensk journalist och författare. Här kan vi läsa vad han ansåg sig veta och vad han med stor möda ytterligare hade kunnat leta fram om Frankrikes överbefälhavare. Hellström försöker naturligtvis vara objektiv och hålla sig till fakta, men samtidigt är han så uppenbart smittad av den popularitet som Joffre ännu åtnjöt inom de breda lagren. Entusiasmen och den nästan oreserverade beundran kan vi knappast dela idag, men som påpekades redan i förra numret av medlemsbladet kunde Joffre i slutet av 1915 ännu synas obestridd både som militär och som överbefälhavare.

Broschyren är ett tidsdokument också så till vida att mycket av det dramatiska skeendet under krigets inledningsskede ännu var oklart, och detta i hög grad också för militärerna och politikerna! Först *efter* kriget kunde man börja skapa sig en mer samlad bild av krigets första kaotiska veckor. Men en hel del visste krigsledningen naturligtvis, och Hellström kan med exempel visa hur mager – och ibland snarast missvisande – den officiella informationen om krigsförloppet var under den första tiden – se också de fyra artiklarna ”En återblick på augusti 1914” i föregående medlemsblad. Här illustreras onekligen talesättet att sanningen ofta är krigets första offer.

Undertecknad har i en efterskrift på begränsat utrymme försökt komplettera och uppdatera några av punkterna i Hellströms framställning.

I vanlig ordning inleds medlemsbladet med Disa Lundgrens ordförandesida.
Red.

*”Juni natt blir aldrig av
liknar mest en daggig dag...”*

Bästa Gustaf Hellströmvän!

Sommarvädret blir kanske inte alltid vad vi hoppas och tror. MEN de ljusa, nordiska, trolska sommarkvällarna – så fint tolkade av Harry Martinson i de två citerade raderna – kan ingen ta ifrån oss. Men vad har då Gustaf Hellström och Harry Martinson med varandra att göra? Faktiskt en del, bl. a. att de satt i Svenska Akademien tillsammans – från Martinsons inträde 1949 till Hellströms död 1953. Efter invalet på våren skrev Martinson till Hellström:

Käre Gustaf Hellström!

Din välkomsthälsning gladdde och styrkte. Av hjärtat tack för den.

Det känns tryggt att veta, att Du sitter där.

Så blir det inte så överkligt.

Tusen hälsningar Harry Martinson

Och nu till verksamheten i Gustaf Hellström-sällskapet, som i år fyller femton år. Vi är både glada och stolta över att också detta jubileumsår kunna ge ut en skrift, som lyfter fram Hellströms journalistik. Denna gång blir det ett urval av texter om Gustaf Hellström skrivna av forskare och journalistkollegor. Vi är mycket glada över att de bidragande låter oss använda deras texter. Det tackar vi verkligen för! Även detta år har vi fått ett för oss stort bidrag från Svenska Akademien till vår utgivning, och också Sparbanken och Handelsbanken här i Kristianstad har givit oss pengabidrag till verksamheten. Vi tackar varmt för bidragen!

Det stora arbetet med att söka och samla in lämpliga texter, få tillstånd att använda dem, sammanställa, redigera, söka bilder, korrekturläsa och slutligen i samarbete med förlaget svara för att det verkligen *blir* en bok – allt detta arbete har utförts av ”veteranen” i sammanhanget Lennart Leopold och ”nykomlingen” i just det sammanhanget – men veteran i Sällskapet! – Roland Persson, och vi är dem STORT TACK skyldiga!!

Årets bok presenteras traditionsenligt vid Sällskapets program i Regionmuseets hörsal lördagen den 5 september, kl 12.00, som ett inslag i årets Bokfestival här i Kristianstad. VÄLKOMNA dit och förstås också till vårt bokbord på Lilla torg samma dag, där vi också säljer många andra Hellströmverk, bl. a. några förstaupplagor, som vi kommit över.

Också denna sommar har Gustaf Hellström-sällskapet ordnat litterära vandringar i Kristianstad, och det är alltid lika roligt att berätta om de många författare som levt och verkat här under längre eller kortare tid. I samband med

Bokfestivalen leder Roland och jag årets sista runda i författarnas Kristianstad. Den går fredagen den 4 september kl 16.00, med start utanför Turistbyrån, och vi hoppas förstås, att fler av våra medlemmar tar chansen att vandra med oss en stund. Välkomna!!

Vi resonerar för närvarande kring hur vi skall kunna sätta litet mer ”Hellströmprägel” på Gustaf Hellström-rummet på Biblioteket. Vi har samtal på gång dels med personal från Museet, som skall hjälpa oss med utformningen, dels med bibliotekschefen Emma Lang Åberg, som är mycket positiv till våra planer. Vi hoppas, att det ”uppdaterade” Hellström-rummet skall vara färdigt till Stadsbibliotekets 50-årsjubileum i januari 2016.

För fjärde året i rad skall Gustaf Hellström-sällskapet sista weekenden i september ”visa upp sig” på Bokmässan i Göteborg. Mitt ”nödrop” i våras fick positivt gensvar, så nu har vi ytterligare villiga ”vaktepågar” och ”-töser” som hjälp i vår monter. Tack ni arbetsvilliga medlemmar som ställer upp och hjälper oss! I år skall Sällskapet dessutom svara för två olika kortföreläsningar under Mässan, en på fredagen och en på lördagen. Så vi skall verkligen både synas och höras i detta stora sammanhang.

Vi har visserligen redan fyra skyltar uppe men vi tycker nog ändå, att vi har behandlat våra tre utvalda kvinnliga författare med Kristianstadsanknytning litet väl styvmoderligt. Så vi hoppas kunna sätta upp ytterligare en skylt vardera med texter av Birgitta Trotzig, Eva Ström och Eva Waldemarsson. Det gäller bara att hitta lämpliga platser, där man verkligen lägger märke till dem och läser dem.

Årets höstmöte blir **söndagen den 18 oktober, kl 15.00** – som vanligt i Gustaf Hellström-rummet. Med två föredrag kommer vi att litet förbereda nästa års bokutgivning, som enligt planen (se s. 38, nedan) kommer att riktas in på Hellströms Londonreportage, och då inte minst på hans artiklar om den framväxande suffragettrörelsen, som han rapporterade om i *Dagens Nyheter*. Det blir förmodligen två kvinnliga föreläsare, dels vår nya styrelseledamot biträdande professorn i engelska vid Högskolan Kristianstad Jane Mattisson Ekstam, som berättar om en korrespondens mellan två unga, självständiga kvinnor i London under suffragettrörelsens tid, och så jag själv, som redogör för rörelsen och för Gustaf Hellströms sätt att rapportera om den till *Dagens Nyheter*s läsare.

VÄLKOMNA alltså till program och sedvanliga förfriskningar!

Till alla er som så troget stödjer vår verksamhet: **TACK!!** Utan ert stöd ”vore vi intet”, och skulle inte kunna följa stadgans krav på att lyfta fram och hålla vid liv Gustaf Hellströms på flera sätt unika men delvis bortglömda författar- och journalistverksamhet! Han är verkligen på många sätt värd att uppmärksammas!

Jag hoppas få träffa er i olika Hellströmsammanhang!

Varma hälsningar från styrelsen för Gustaf Hellström-sällskapet genom
Disa Lundgren
Ordförande

JOFFRE

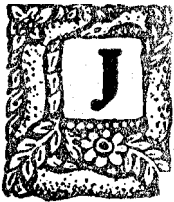
MÄNNISKAN OCH HÄRFÖRAREN

AV GUSTAF HELLSTRÖM

I

Den okände Joffre¹

Jag kommer att tänka på två yttranden om general Joffre. Det ena fälldes för några månader sedan av en dam, som känt honom på den tid han var major och lärare i befästningskonst vid artilleri- och ingenjörsskolan i Fontainebleau. Damen i fråga ryckte på axlarna:

– Joffre! Vem kunde tänka sig, att han skulle bli en så stor man! Varken briljant eller underhållande i sin konversation, när han någon gång sade något. Det jag bäst erinrar mig om honom, var hans stora vänlighet och hans sätt att lyssna, när andra talade. Men aldrig kunde jag upptäcka att han var *så* märkvärdig.

Det andra yttrandet fälldes för några år sedan av en husarofficer. Vi talade om Tyskland och möjligheterna av ett krig.

Han sade:

– *Ska* det bli krig, hoppas jag, att det kommer, medan Joffre ännu sitter som vicepresident i Högsta Krigsrådet. Ni har endast hört hans namn i förbigående? Ni skulle bli förvånad, om jag talade om för er, vilket oerhört inflytande han utövar på armén och genom den indirekt på franska folket, utan att utomstående ha någon kännedom därom. Men kanske får ni en gång i tiden tillfälle att själv bilda er en föreställning om mannen.

Detta är general Joffre, i ena fallet bedömd av en fackman, i det andra av en salongsmänniska, efter den måttstock salongsmänniskor anlade före kriget.

*

En sak är tämligen säker: om den stora världskonflikten ej brutit ut eller omständigheterna föränlett dess fördröjande ännu en fem, sex år fram i tiden, skulle man ur en skildring av general Joffre's liv knappast kunna krama ut ett halvt tjug sidor av intresse för andra än fackmännen. Det är nämligen svårt att tänka sig en stor man och framför allt en stor *ledare* av män mindre i besittning av de egen-

¹ Rubrikerna har formulerats av Red. I boken förekommer endast de romerska siffrorna.

skaper, som i allmänhet slå an på den stora massan. Hans stora personliga hemlighet ligger i att ingjuta förtroende, ett absolut förtroende hos alla, med vilka han kommer i beröring. Men eljes knappast ett drag ägnat att sätta liv i inbillningen, att göra miljoner människor fulla av iver och brinnande av entusiasm. Han bländar ej. Han värmer. Genom sin tro, genom sin moraliska överlägsenhet, genom sitt lugn, genom sin kringlysande intelligens.

De ytterst få och ytterst summariska levnadsteckningar, som finnas över honom – de härstamma betecknande nog alla från tiden efter krigsutbrottet – äro överraskande ej endast i fråga om sitt fåtal och sin tunnhet. De äro det också i fråga om sin kompletta oförmåga att i en sfär, där han är medelpunkten, eller i en av hans handlingar i ett slag lysa upp hans personlighet eller åtminstone ge oss en sida av honom, genom vilken man tycker sig för några minuter ha stått öga mot öga med honom. Och dock: när man lagt boken från sig, har man intrycket av att så småningom sida efter sida, ha lärt känna en man av oerhörda dimensioner, av en storhet, imponerande som få.

Han kommer mig att tänka på en annan stor man och ledare av män: Asquith.² Det är som om de ej hade någon historia utanför den idé, i vars tjänst de ställt sig. Deras liv är det kronologiska uppräknandet av det arbete, de fullbordat. Deras liv är en historia utan historier, eller kanske hellre utan anekdoter. Deras liv är överraskande i dess brist på överraskningar, i dess nära nog övermänskliga grad av *equilibrium*, andligt såväl som kroppsligt. De representera den absoluta jämvikten här på jorden. Deras karaktär har inga skavanker. Deras intelligens är klar och kringlysande; inga fåvitska eller grumliga drömmar ha någonsin kommit den klara lågan att ryka. De äro som moraliska värmekällor, som ge en högre temperatur åt atmosfären, i vilken deras underordnade utföra deras idéer och planer. Där är ingen hets omkring dem. De äro energiska utan att någonsin ge intryck av att ha bråttom. De sprida omkring sig det absoluta lugnet. De ansvarstyngdaste ögonblicken i deras liv ha aldrig hindrat dem från att slå sig ned vid matbordet med fullkomligt god aptit, i händelse katastrofen inträffat samtidigt med måltidstimman. Olycksbud, som skulle göra även den starkaste gråhårig på ett par timmar, hindra dem ej från att gå lugnt till sängs och sova som goda barn, i händelse olycksbudet skulle komma vid sängdags. De äro av naturen skapade för paniken, d.v.s. skapade att göra slut på den.

Joffre är ej endast motsatsen till vad man före kriget kallade en fransman: han är tystlåten, stillsam, ihärdig, orubblig, oavhängig. Än mera: där kan knappast pekas på några egendomligheter i hans karaktär mera än de stora dimensionerna i de karaktärsegenskaper han äger. Han äger ej en enda idiosynkrasi. Ej

² Den liberale politikern Herbert Henry Asquith (1852–1928) var sedan 1908 Storbritanniens premiärminister, först i den liberala regeringen och sedan maj 1915 i en koalitionsregering. Tidigare hade han varit inrikesminister (1892–95) och finansminister (1905–08). Asquith avgick i december 1916 efter att av sina kritiker delvis ha fått skulden för militära misslyckanden under kriget, bl.a. i samband med offensiven vid Somme 1916 och med Påskupproret på Irland samma år.

den minsta lilla utsvävning kan läggas honom till last. Det värsta man kunnat tillvita honom är att han någon gång som ung kapten, då han låg i garnison nere i Montpellier, brukade sjunga komiska sånger på ett av stadens kaféer. Men för övrigt – ingenting! En tid hade han ord om sig att vara lat. Men han har tydligen ej varit det till den grad att hans lättja hindrat honom från att lägga mera arbete bakom sig än de allra flitigaste arbetsmyror. Andra påstå att han var ärelysten. Hans ärelystnad har i så fall varit av ett mycket sympatiskt slag och smält samman med en noblare egenskap: behovet av självförkovran. Någon folk- eller ens soldatynnest har han aldrig sökt. Vad hans förhållande till underordnade angår förenar han med sin stora mänsklighet och sin aldrig tröttnande omtanke om det "material" han arbetar i, d.v.s. soldaten, en omutlig stränghet. Han tillåter ingen nepotism i sin armé, ej något favoritväsen. Dugligheten är hans enda måttstock och den som brister i de fordringar han ställer på honom skickas obarmhärtigt långt bakom stridslinjen. Under den stora reträtten från Charleroi ned till Paris "befriade" han på mindre än tre veckor nära ett femtiotal generaler från deras kommandon, bland dem flera av hans närmaste vänner.³ Fikandet efter folkgunst är honom lika fjärran. När regeringen efter slaget vid Marne frågade honom, om han ej tillät att Paris firade segern med en stor illumination, svarade han: Där är tyvärr alltför många döda!

Man måste vara kemiskt fri från reklamhungern för att låta ett sådant tillfälle gå sig ur händerna, i synnerhet när man som han visste att han skulle ha berett parisarna en mycket stor glädje genom att svara ja.

Redan före kriget hade Joffre många tillfällen att träda fram i rampskenet inför den stora publiken. Han begagnade sig aldrig därav. Den man, som nu av alla kallas "pappa" Joffre, "vår" Joffre, var för sexton månader sedan så gott som okänd utanför militärkretsarna och de politiska cirklarna. Till och med i Paris, där det i allmänhet ej är – eller var – så svårt att låta den stora massan veta att man lever, gick han omkring obemärkt, trots den ställning han innehade. Där funnos tusen och åter tusen som kände längden på kottiljonggeneralen André de Fouquières mustascher.⁴ Där var utom bekantskaps-, militär- och politiker-kretsarna inte många, som visste, hur den man såg ut som stod i spetsen för franska armén. Personer som bodde i grannskapet av rue S:t Dominique, där krigsministeriet ligger, hade möjligen reda på att den långsamt promenerande

³ Se mer om detta i den kommenterande texten mot slutet av medlemsbladet, s. 35f.

⁴ Den vanligaste försvenskade stavningen av det franska cotillon är enligt *SAOB* med ett t, alltså kottiljong. Med detta ord avses en sällskapsdans som uppkom i början av 1800-talet. Ordet "kottiljonggeneral" är inte intaget i *SAOB* men bör motsvara det där medtagna ordet "kottiljongsanförare", och alltså syfta på en dansledare – Cotillon är en kontradans för fyra par, med många turer och improvisationer. André de Fouquières (1874–1959) var parisiskt modelejon eller dandy – enligt *New York Times* 1911 är han "the Beau Brummell of modern France". Han ordnade uppmärksammade baler, och han inte bara följde modet utan styrde det väl också till viss del. Därav det stora intresset för den för tillfället aktuella längden på hans mustascher, får man förmoda.

herrn med magen och de ovanligt breda axlarna under den korta ytterrocken var general Joffre. Andra sågo honom möjligen mycket tidigt på morgonen i Bois de Boulogne ridande i sällskap med två unga damer och undrade vem den herre kunde vara, på vilken alla officerare hälsade med en alldeles särskild vördnad. (Inom parentes: utan att på något sätt vara "löjtnantsstram" – egenskapen förekommer inom alla grader – påstås han vara omgiven av en nära nog vidskeplig vördnad och även höga chefer lära känna sig som småbarn inför honom.)

Den stora massan kände ingenting till honom. Tidningarna nämnde sällan hans namn. Det var egentligen först efter Marneslaget, som reporters började i droskor göra pilgrimsfärder ut till hans fridfulla villa i Auteuil i hopp om att kunna få några intimare upplysningar om den man, som räddat Frankrike.

Joffre visade sig sällan offentligen. Han syntes aldrig på teatrarna. Han föredrog att tillbringa kvällarna över sina böcker eller någonstädes där det gavs god musik. Men å andra sidan vore det felaktigt att tro honom vara stugsittare eller bokvurm. Han är alltför väl balanserad för det förra, alltför aktiv för det senare. Men hans sällskap tillhörde ej stora världen. Han stod utanför den atmosfär, som var Paris' före kriget. Han saknade de egenskaper, som gör en man till hjälte i en ram av festlighet och glans. I själva verket stod han genom sin jämförelsevis ringa börd alltför nära folket för att ha förlorat dess ursprunglighet och spontanitet. Han var ej de bländande frasernas man och han föredrog att tiga, när han ej hade något av vikt att säga. Det är väl av denna anledning han fått epitetet den tystlåtna. Där finnas emellertid å andra sidan några bevis på hans humor och hans lustiga elakhet, vilket ej heller motsäges av hans stålgrå, genomträngande blick.

Alltnog: före kriget kände man mycket litet till honom. Man visste att han fanns *där*; att i ett arbetsrum innanför de höga grindarna till krigsministeriet satt en man, som "arbetade" och att den mannens namn var general Joffre.

Nu är han ej längre general Joffre, han är pappa Joffre, vår Joffre. Hans fotografi hänger i alla franska hem. Det minsta lilla barn kan ge hans signalement: hans höga gestalt, hans mäktiga huvud, hans täta vågiga hår, hans yviga mustasch och hans vänliga leende. Han behöver inte längre intyg om att han är en stor man, ej ens von dem alten, guten, deutschen Gott. Att säga om honom att han är Frankrikes populäraste man vore nästan en oförlåtlig banalitet, om ej denna popularitet vore baserad på den varaktigaste av alla popularitetsgrundvalar: folkets kärlek och bergfasta förtroende. Att soldaterna skola älska den moraliska kraftkälla och rättvisa soldat han är, är naturligt. Men han är ej mindre älskad av dem, som lämnats hemma att vänta i ängslan och ensamhet. Den enklaste kvinna av folket, för vilken frihet och rätt ej äro mycket mera än ord, vet att så länge *han* är där, så länge *han* leder den armés öde, där hennes käraste kämpa, lida de ej mera ont och utsättas ej för större faror än som är nödvändigt. Varje fransk man och kvinna vet, att han med den strängaste noggrannhet vakar över att offren, som bringas på det grymma altaret, stå i rimlig proportion till resultatet. "Vi veta, att han sparar våra män."

Det tog ej lång tid – endast några veckor – för Joffre att bli populär, när omständigheterna en gång tvingade honom att träda fram i ljuset. Men å andra sidan är hans popularitet av det slag, som aldrig dör. Ej ens ett nederlag vid västra fronten – om det över huvud taget vore möjligt – skulle kunna ge den dödsstöten. Han har vunnit folkets förtroende utan bravader, utan vidlyftiga löften och han har skänkt folket sitt eget tålamod, sitt eget lugn och sin egen tro på den slutliga utgången.

Vad är hans egen uppfattning om kriget? Han har aldrig politiserat. Hans uppfattning i dylika ting är en hemlighet för utomstående. Han är republikan. Men han är knappast vad man i Frankrike menar med en republikansk general, d.v.s. en krigare, som hatar krig och blodsutgjutelser. Detta kan knappast vara riktigt. Av de offentliga yttranden han fällt torde det ej vara svårt att leta sig fram till hans innersta mening. Han hade varit med som ung löjtnant åren 70–71. Han såg visserligen mycket litet av det egentliga kriget. Men han hade sett tillräckligt av förödmjukelsen och har tydligen aldrig glömt.

Hans hemligaste politiska dröm träder fram i dagen i den arméorder, han utfärdade till sina soldater efter segern vid Marne. Den löd så här:

– Vad mig själv beträffar, om jag utfört någonting gott, så har jag blivit belönad med den största utmärkelse, som någonsin tillfallit mig under min levnadsbana: utmärkelsen att få anföras män som Ni. Det är med djup rörelse, jag tackar Er för allt ni gjort; det är Er jag har att tacka för realiserandet av det till vilket all min energi ständigt strävat under de sista fyrtiofyra åren: *jag menar revanschen för 1870.*

II

Uppväxt, skolgång och tidig karriär

Hade den franska arméns generalissimus, segraren vid Marne, Frankrikes räddare etc., varit född i Tyskland, skulle han ej ha avancerat längre än till underofficer.⁵ Åtminstone ej vid den tidpunkt han inträdde i armén. Han är en son av folket. Man skulle kunna säga, att den tredje republiken som anförare av sina medborgarhärer valt en man ur den samhällsklass, som bildar medelproportionalen mellan de två yttersta sociala flyglarna: aristokratin och proletariatet. Han stammar från småborgare, från den samhällsfraktion, vilken genom sin arbetsamhet, sitt något materialistiskt moraliska värdesättande av livet och sitt ängsliga vakande över egna fri- och rättigheter varit ryggraden i den tredje republiken, den samhällsklass, som älskar familjen, freden och det idoga arbetet överallt annat, som rycker på axlarna åt de politiska stormarna på arrivisthöjderna ända till den stund den anser sin rätt vara hotad. *Då* slåss den till

⁵ Detta är en typisk Hellström-kommentar, och bakgrunden är förstas att hans egen far, Eric August Hellström, aldrig kunde bli mer än underofficer.

sista blodsdroppen och sista kopparslanten, med en seghet och en hänsynslöshet mot sig själv, som ibland ger en intryck av raseri.

Joffres fader var en strävsam liten tunnbindare. Tack vare ett litet arv efter sin mor och en rigoröst genomförd ekonomi hade han skrapat samman ett kapital, som han placerade i sina elva barns uppfostran. (Endast tre av dem äro ännu i livet, utom generalen själv en bror, som är kronofogde och en syster.)

Joffre föddes den 12 januari 1852 i Rivesalte, en liten håla på en 6,000 invånare i departementet Pyrénées Orientales. Trots det att han sett dagen i Frankrikes sydligaste provins är det ingenting av Tartarin⁶ i honom. Han har ej några drag gemensamma med den typiske, stortalige, gestrike, fantasifulle sydfransmannen. Han är montagnard, bergsbo. Det går också en tradition inom slakten, att familjen ursprungligen vandrat norrut över pyrenéerna från Spanien. Skälen skulle ha varit politiska.

Hur som helst: det tjänar knappast någonting till att stanna vid det faktum att Joffre är bergsbo eller vid familjetraditionen om hans spanska blod, för att därav söka ursprunget till de egenskaper, som prägla honom som man. Utan tvivel säger varje Rivesaltebo om honom att han icke blott är den lilla stadens störste son utan också en äkta Rivesaltare, att han i sig förenar alla de drag, som utmärka inbyggarna i östra Pyrenéerna: katalanens okuvliga vilja, bergsbons vid vida vyer vana blick, spanjorens artighet och latinarens goda hjärta.

Allt detta är möjligen sant. Men det är i alla fall av större vikt att framhålla, att han tidigt visade prov på en utpräglad matematisk begåvning. Det är så mycket viktigare att framhålla detta som det var tack vare sitt eminenta matematiksinne, han indirekt fördes in på krigarbanan. Eljest är det väl tämligen troligt att tjänstemannabanan blivit hans lott liksom broderns. Men medan hans jämnåriga kamrater rullade kulor eller stulo de gyllene vindruvor, för vilka Rivesalte är bekant, roade sig Joffre med att lösa problem. Han hör ej till dem som behövt en Lidnersk knäpp för att komma i gång eller bli klara på sig själva. Han var ständigt den yngste och den förste i sin klass, ett av dessa ljusa huvuden man erinrar sig från sin skoltid, lätt att lära, pålitliga kamrater, en obesvärad oavhängighet och ett gott hjärta, alltigenom ”renhåriga”.

Redan vid femton års ålder hade hans speciella begåvning väckt sådan uppmärksamhet att den ansågs förtjänt av en omvårdnad under andra händer än matematiklärarens i Perpignan, dit han sänts i skola. Fadern knusslade ej. Han kunde ha skickat sonen till gymnasierna i Montpellier eller Toulouse, där utmärkta lärare funnos. Men endast det bästa var i faderns ögon gott nog för Joseph-Jacques-Césaire. Han sände honom direkt till Paris för att göra förberedande studier för inträde i Ecole Polytechnique, den världsberömda, militärt styrda högskolan, som är alla unga franska matematiska geniens dröm

⁶ Syftar på den skrävlande, inbillat hjältomodige lejonjägaren Tartarin i Alphonse Daudets roman *Tartarin från Tarascon* (1871), vilken har filmas flera gånger, första gången 1908.

och där blivande ingenjörer i statstjänst utbildas i sällskap med artilleri- och fortifikationsofficerskadetter.

Bland det hundrafemtiootal aspiranter, som bestodo det hårda provet var Joffre den yngste och samtidigt en av de första på listan.

Tunnbindaren Joffre drömde stolta drömmar om sin sons framtid. Förhållandet är nämligen det, att de av kadetterna, som avlägga sin avgångsexamen med högsta betygsumman erbjudas lukrativa befattningar i statens tjänst. Det var längs dessa linjer faderns drömmar flögo. Officersbanan tänkte han ej alls på. Någon militärtradition fanns ej i familjen. Tunnbindarens fader hade varit småborgare som han själv. Och dessutom för en man med ärelystnad – och Joffre den äldre måste ha varit en smula ärelysten – kunde valet av militäryrket ej vara annat än en desillusion. Den som i Frankrike strävar efter en social ställning, efter en privilegierad plats i samhället, blir knappast officer. Han är som sådan illa betald; sabeln och guldgalonerna skaffa honom intet som helst särskilt anseende i och för sig; inga feta sinekurer stå öppna för honom, när pensionstimman slår. Och vidare: när Joseph-Jacques-Césaire definitivt bestämde sig för militäryrket, var den franska armén slagen och den unga republiken sökte så gott sig göra lät att rädda resterna av en glesnad ära.

Joffre blev emellertid officer. Han blev t.o.m. den officer, som tvättade bort fläckarna på den franska arméns sedan århundraden blankt strålände vapensköld.

Anledningen till att han gjorde sin fader denna sorg, är ej fullt bekant. Faktum är att han efter första studieåret befann sig en tjugu-trettio platser längre ned på listan än vid inträdet. "Fallet" kan ej ha berott på att han sugits in i Quartier latins nöjesvirvel – Ecole Polytechnique ligger strax bakom Panthéon. "Det glada livet" var vid denna tid huvudsakligen begränsat till de litterära cirkelarna, med vilka en man som Joffre måste ha haft mycket litet gemensamt. Från hans studieår vid artilleri- och ingenjörshögskolan har krönikan för övrigt ingenting att berätta. Han försvann i mängden av alla andra kadetter, vilkas trekantiga hattar och läderbaljade sablar man ser på gatorna i Quartier latin endast om lördagskvällarna och söndagarna.

Medan Joffre var elev vid Ecole Polytechnique bröt det fransk-tyska kriget ut. I likhet med alla sina kamrater inkorporerades han i armén och placerades som underlöjtnant i ett av Paris-forten. Han stannade där under hela kriget och såg ingenting av operationerna i fält. (Egendomligt nog har han endast sett fienden i vitögat under två små skärmytslingar med illa beväpnade vildar nere i Sudan, och det är väl troligt att han kommer att sluta sina dagar utan att se ett slagfält, förrän slaget är över.)

Efter fredsslutet avsade han sig sina galoner, tog åter plats på bänken i högskolans föreläsningssalar och inträdde år 1872 efter avslutade studier definitivt i armén i ett fortifikationsregemente. Han fick till uppgift att biträda vid de nya fästningsanläggningarna kring Paris.

Vid tjugufyra års ålder blev han utnämnd till kapten. Det skedde under ganska pittoreska omständigheter. Marskalk Mac Mahon, som då var republik-

ens president, inspekterade en dag de nya anläggningarna. Han var just i färd med att studera de förslag, som förelades honom, då han vände sig [till] den unga löjtnanten med orden:

– Jag lyckönskar er, kapten Joffre.

Det stora världskriget har gjort oss en smula blaserade på dramatiska poänger av detta slag i en militärs levnadsbana. Men en utnämning under sådana omständigheter i djupaste fredstid var ägnad att väcka uppmärksamhet. Och den gjorde det också. Efter en sådan utgångshastighet kunde man vänta sig vilka överraskningar som hälst i fråga om Joffres närmaste framtid. Motsatsen inträffade. Under många år försvinner han så gott som helt och hållet. Han bygger sitt fort utanför Paris, kasärner i Bretagne, ligger vid fortifikationsskolan i Montpellier och han går i tretton hela år och stampar i kaptensgraden, en även för förhållandena i den franska armén lång tid.

Dessa voro de tystaste åren i hans liv. Och det var väl under denna tid han fick ord om sig att vara lat. Man var spänd på nya teaterkupper. Hans avancemang hade varit så snabbt. Man väntade sig så mycket av honom. Och man hörde ingenting märkvärdigt från honom.

De, som kände honom närmare, bära andra vittnesbörd om dessa åren av hans levnad. Redan nu blev han på det klara med meningen i sitt liv: revanschen för 1870. Han förutsåg redan nu med visshet, att freden, som nyss slutits, ej kunde vara det sista ordet i förhållandet mellan Frankrike och Tyskland. Han hade sett Paris prigsivet åt fienden. Han hade känt förödmjukelsen och skammen bränna sitt hjärta. Han blev den brinnande patrioten. Ej en patriot av Paul Déroulèdes typ med munnen ständigt formad till tratten på en megafon.⁷ Han blev mannen, som "arbetade", utan skrik och bravader, med allvar och gedigenhet och med en beslutsamhet, som på hans närmaste ibland verkade nära nog maniakalisk. Vilken uppgift som än förelades honom, satte han sig till verket så som om det han hade för händer redan nästa dag skulle nödgas bestå verklighetens hårda prov. Bristerna i hans verk skulle ej blott komma att falla på hans ansvar. De skulle också betyda en verklig fara för hela landet. Han hörde ej till dem, som resonera: det verk jag nu utför kan möjligen någon gång fram i tiden komma att ställas på prov. Det är i denna soliditet en stor del av hans styrka ligger: att så långt det i ens förmåga står, och så långt de medel räcka, som stå till ens förfogande, aldrig överlämna någonting åt slumpen. Hur banalt det än låter, ett ting är visst: män med en sådan ansvarskänsla äro ytterst sällsynta. En sak är att sätta in hela sin energi, när det gäller stora och allvarliga ting, sådana som utarbetandet av en fälttågsplan. En annan är att vara en man med vida vyer och höga mål och ändock sätta in samma stora energi på byggandet av en infanterikasärn i en avlägsen landsort. Han var, som sagt, redan mannen, som "arbetade", arbetade på samma mål, som han trots alla

⁷ Författaren Paul Déroulède (1846–1914) deltog som frivillig i kriget mot Tyskland 1870–71. Som diktare skrev han starkt patriotiska dikter. Som politiker krävde han revansch på Tyskland och återtagande av landskapen Alsace och Lorraine (Elsass-Lothringen).

inrepolitiska jordskred, internationella svängningar och omplacering av maktfaktorer aldrig släppt ur ögonen: att själv vara redo och göra så många och så mycket som ställdes under hans inflytande redo.

Nästa skede i Joffres liv är förbundet med Frankrike som kolonisationsimperium. Med undantag av några korta kommenderingar i Paris eller som lärare i befästningskonst vid artilleri- och ingenjörshögskolan i Fontainebleau finner man honom under de följande femton, sexton åren i Indo-China, i Sudan, på Madagaskar som järnvägsbyggare, fästningskonstruktör, administratör, en *empire-builder* av den mera kända engelska soldattypen, och vars främsta levande representant är lord Kitchener, officeren med mera dräneringsrör, plogar och utsädesprover än reservgevär och ammunition i trossen.⁸ Han träder ut ur glömskan. Hans överordnade ha åter fått ögonen på honom. Han gör sig känd som en överlägsen fortifikationsofficer och organisatör och han stiger snabbt i graderna. På tretton år – lika lång tid som han gick och stampade som kompaniofficer – befordras han från kapten till brigadgeneral.

Där är emellertid under denna period av hans liv knappast mera än en episod att anteckna av intresse för andra än fackmännen: hans marsch till Timbuktu. Den gav tidningarna den första anledningen att sysselsätta sig med honom, och många av dem, som i juli 1914 trodde sig för första gången ha sett hans namn, hade i själva verket ofta stött på det många år förut, så många att de haft tid att glömma det.

Sedd som bakgrund mot de händelser han senare som franska arméns generalissimus skulle komma att leda, är denna marsch till Timbuktu anmärkningsvärd såtillvida att han redan då visar prov på några av de egenskaper, för vilka han nu är känd över hela världen: hans noggrannhet, hans oräddhet att handla på eget bevåg och den aldrig svikande omsorg, med vilken han vakar över sina underordnades hälsa och liv.

Han har själv beskrivit denna marsch, det enda bidrag till litteraturen vi äga av hans hand. Det är onödigt att säga, att han uppmanades av andra att offentliggöra äventyret. Det är anmärkningsvärt i sin brist på färg. Vad man än må tänka om Pierre Loti som författare, man önskar ibland att han haft sitt finger med i spelet.⁹ Kolonnen Joffres operationer före och efter besättandet av Timbuktu kommer en att minnas de skoltimmar, då man läste Xenofons Anabasis.

⁸ Herbert Kitchener (1850–1916) tillhörde liksom Joffre sitt lands ingenjörskårer men gjorde betydligt mer krigstjänst än denne. Han utnämndes till fältmarskalk 1909 och blev brittisk krigsminister 1914. Kitchener var en av de få som trodde att kriget skulle bli långvarigt. Han organiserade den nya stora brittiska frivilligarmén (och förekommer på en berömd värningsaffisch). På väg till Ryssland för förhandlingar i juni 1916, drunknade han och 600 män i en storm utanför Orkneyöarna, då kryssaren *Hampshire* gick på en mina.

⁹ Pierre Loti (1850–1923) skrev färgstarka populärromaner, gärna i exotiska miljöer.

III

General Joffre och det kommande kriget

Från och med Joffres befordran till brigadgeneral kom hans inflytande att med stor snabbhet spänna över allt vidare militära områden, och allt större soldatkretsar. Där är knappast någon gren av militärväsendet han ej lär känna i grund och botten. Hans överordnade ha provat lödigheten av hans personlighet, och vilka kommandon som än ges honom, ställes det alltid om att han ej skickas längre bort från centrum, d.v.s. krigsministeriet, än att han efter ett par timmars järnvägsresa kan befinna sig i Paris. Han kommenderar en artilleribrigad strax utanför Paris. Fyra år senare ställes han som chef för en armédivision, också i Paris. Fyra år efter sättes han i spetsen för andra armékåren i Amiens. Men den högsta ledningen vill samtidigt draga nytta av hans rika erfarenhet, hans grundliga kunskaper, hans ovanliga organisationsförmåga, hans vida vyer och den anda av allvar han förmår sprida omkring sig, genom att jämsides med divisions- eller armékårschefposterna tilldela honom andra förtroendeuppdrag, genom vilka han kan göra sitt inflytande gällande över allt större områden. Han blir medlem av den tekniska fortifikationskommittén, direktör för fortifikationsväsendet, generalinspektör för kustförsvaret, ständig inspektör för militärskolorna och slutligen, år 1909, medlem av Högsta krigsrådet. Högsta krigsrådet är det högsta organet för Frankrikes militärauktoriteter. Det består av elva generaler, bland vilka, i händelse av krig, befälhavarna för arméerna skola väljas. Den mest framstående av dem bär titeln vice president – under den civile krigsministern som president.

Efter att under två år ha varit medlem av krigsrådet utnämndes Joffre till dess vice president. Hans företrädare, general Trémaux nödgades av hälsoskäl avgå. Som självskrivet att intaga hans plats var Pau, "den enarmade" (han hade som ung löjtnant förlorat ena armen i fransk-tyska kriget). Han var vid denna tid jämsides med Syautey, generalresidenten i Marocko, den mest populära generalen och mest avhållne soldaten i franska armén. Men han var självskrivet också på grund av sina eminenta egenskaper. Pau avböjde emellertid förtroendet av åldersskäl. Redan inom två år skulle han bli sextiofem och därmed ha nått pensionsgränsen. Han ansåg tiderna vara så kritiska – detta hände strax efter Agadirkuppen¹⁰ – att en yngre kraft borde väljas, en man som under en längre tidsperiod kunde sätta sin stämpel på den franska armén. Han hänvisade till Joffre som den lämpligaste. Hans kamrater i krigsrådet voro av samma mening. Regeringen följde deras anvisning.

Joffres befordran till generals grad inträffade ungefär samtidigt med de mörkaste åren i den tredje republikens historia. Det såg verkligen ut att vara

¹⁰ Agadirkuppen benämndes också kejsar Wilhelms Panthersprång, då den orsakades av den tyska kanonbåten Panthers ankomst till Agadir den 1 juli 1911. Detta gjorde den andra Marockokrisen akut. Bakgrunden var tyska krav på delar av Franska Ekvatorialafrika.

sant, vad främlingarna sade: Frankrike var dömt som stormakt, ej territorialt sett – det hade under tiden blivit ett kolonialimperium – men moraliskt, kulturellt. Skandalerna hade brakat löst, den ena efter den andra, vältrat upp och ned på allt, man satt förtroende till, och lämnat självskheten, intrigerna, lögnerna, mutsystemet, rädslan att taga på sig ansvaret som vitnade ben i solen. Det luktade ruttet lite varstans. Och det värsta var, att de flesta nöjde sig med att hålla för näsan i stället för att gripa sig an med en storrengöring. Man ryckte på axlarna eller hånskrattade öppet åt de män, man själv sänt till deputeradekammaren att leda landets öden.¹¹ Och man valde om dem! Där fanns en institution, på vars innersta sundhet man ännu trodde. Och det var armén. Dreyfushistorien gjorde ett slut också på den illusionen.¹² Vad Dreyfusskandalen verkligen betydde för fransmännen är det mycket svårt för en utomstående att fullt förstå. När man ej längre kunde tro på den högsta ledningen inom armén, vad fanns där sedan att tro på, i vilken riktning skulle man söka, när det gällde att finna ett stöd i farans stund. Somliga klagade högljutt: andra skakade betänksamt på huvudet och gingo tillbaka till sin köpenskap. Åter andra fördubblade sin pacifism. Antimilitarismen fick allt aktivare former. Det diskuterades öppet, vilken taktik som var den säkraste och snabbaste fram till målet, den totala undermineringen av disciplinen inom armén: att uppmana de värnpliktiga ur arbetareklassen att ej ställa sig under fanorna eller att uppmana dem att så snabbt som möjligt söka vinna befälsposter som underofficerare och begagna sig av sin ställning som överordnade för att få myteriet i gång. Gustave Hervé hörde till dem, som ansågo det senare alternativet som det effektivaste.¹³ Krigsbudgeten beskars beständigt i parlamentet. Värnpliktstiden reducerades med en tredjedel. En del icke-socialistiska tidningar, representerande åsikterna bland de borgerliga radikalerna, gjorde utfall på utfall mot armén, som vida överskredo rättmätiga och befogade gränser. Prefekterna i departementen¹⁴ uppmanades av regeringen att två gånger om året inlämna rapporter om den politiska uppfattningen hos de officerare, som voro stationerade i deras distrikt. Och medan Tyskland knöt pansarnäven alltmera oförskämt utmanande, blevo franska regementen på marsch genom gatorna mötta av visslingar och skymford.

¹¹ Ledamöterna av riksdagens deputeradekammare valdes i allmänna val.

¹² Alfred Dreyfus var en fransk kapten av judisk familj, vilken av armén oskyldig anklagades för spioneri och högförräderi. Han dömdes och tillbringade ett antal år på Djävulsön, innan han så småningom fick upprättelse och återinsattes i tjänst.

¹³ Gustave Hervé (1871–1944) var socialist och pacifist under den period som Hellström här ser tillbaka på, men efter en drygt tvåårig fängelsevistelse framträdde Hervé redan år 1912 som patriot – så småningom ultranationalist med fascistiska tendenser.

¹⁴ Under franska revolutionen (1790) ersattes de tidigare provinserna av 83 departement (de är numera något fler). Detta var ett led i den nya centralmaktens strävan att avskaffa alla rester av feodalism och att kunna behärska alla vinklar och vrår i hela landet.

Det är icke så många år sedan dess. En fyra, fem - - -

Och dock: år 1912 kunde man under de varje lördagskväll förekommande regementsparaderna genom Paris gator, återinförda av Millerand i hans egen- skap av krigsminister, se soldaterna följas av tusenden och åter tusenden.¹⁵ Trottoarerna voro fullpackade av åskådare som hurrade. Mössor flögo i luften, näsdukar viftade från de öppna fönsterna i de ändlösa husraderna. Vive l'armée, vive l'armée!!!

Hur hade denna förändring åstadkommit? Ingen kunde ge ett bestämt svar på frågan. Man kunde ej peka på någon bestämd yttre händelse. Agadirkuppen hade väl ej varit helt och hållet utan inflytande: om ej annat hade den åtminstone skakat några ur den tunga fredssömnen och förlänat dem de obehagliga dröm- mar, som bruka förebåda dagbräckningen. M[a]n kunde ej heller peka på någon särskild person. Ingen Boulanger med vajande plym i den trekantiga hatten, dansande fram på en svart stridshingst.¹⁶ Det märkvärdiga med denna entusiasm var att den baserade sig på de breda massornas *förtroende* för armén.

Hur hade detta förtroende uppkommit? Det var ej grundat på faktiskt ut- förda vapenbragder. Det hade vuxit obemärkt och stilla. Det tog litet tålamod att få svar på frågan. Till sist blev man på det klara med att denna nya anda eman- erade från *kasärnerna* själva, från menig man, som spridde den till sina hem under söndagspermissionen, att den hos menig man i sin ordning var ett verk av officerarna och att åter deras business-lika uppträdande hade sin källa i den allra högsta krigsledningen.

Bakom det hela fanns den tystlåtna, fanns Joffre.

Hans företrädare som vicepresidenter i högsta krigsrådet hade varit gene- raler av en sådan halt, att vilken armé som helst skulle känna sig stolt över att se dem som ledare i allvarets stund. Särskilt gäller detta män som general Trémaux och före honom de Lacroix. Men vare sig det fanns en blotta i deras fullödighet som personligheter eller de saknade förmågan att sprida den riktiga, eggande atmosfären omkring sig eller de tröttnade på att slåss med ett njuggt parlament om de alltför nödvändiga styvrarna, faktum är att de ej bland linjeofficerare och genom dem bland menig man lyckades sprida känslan av att de voro soldater i en armé, som *måste* slåss, i morgon dag lika antagligt som nästa år, och att de *måste* utbilda sig med denna visshet ständigt i medvetandet. Jag har redan i ett föregående kapitel haft anledning påpeka, hurusom häri ligger en av hemlig-

¹⁵ Juristen och journalisten Alexandre Millerand (1859–1943) var krigsminister under 1912 och sedan åter från den 26 augusti 1914 till den 29 oktober 1915. Han var Frankrikes president 1920–24.

¹⁶ Georges Boulanger (1837–91) var brigadgeneral. Han satsade på politik och var för en tid omåttligt populär. Bland annat krävde han revansch på Tyskland och återtagande av landskapen Alsace och Lorraine (Elsass-Lothringen). Med lite bättre timing i sitt handlande hade han eventuellt kunnat göra sig till en sorts fransk diktator efter en valsuccé 1889, då han fick 60% av rösterna i Paris. Men Boulanger missade tillfället och dömdes av oroliga myndigheter till landsförvisning.

heterna i Joffres styrka: att själv taga sin uppgift på det blodigaste allvar och skrida till verket så som om hela landet vilken dag som helst skulle komma att kräva räkning av honom, och vidare att han äger förmågan att bland sin omgivning sprida samma känsla: att det är allvar, att det arbetas ej för att förebygga en katastrof, som möjligen en gång i tiden kan inträffa, men att den står omedelbart för dörren, att den måste förebyggas *nu*.

Men å andra sidan: något stort är knappast vunnet med att ständigt framhålla, hurusom faran står omedelbart för dörren. Sådant kan lätt leda till motsatsen av vad man åsyftat: uppfattningen av hopplösheten i det hela. Men Joffre besatt också en annan egenskap: förmågan att låta andra känna samma bergfasta tro på den slutliga utgången som han. Han visste, att kriget skulle komma, och skulle göra det snart. Hur underhållig han under sina studieår vid Ecole Polytechnique än varit i tyska språket, ingen kände bättre än han Tysklands resurser, planmässigheten i dess organisation, det minutiösa förutseendet av allt som kan förutses i dess anfallsplan. Ingen kände bättre än han bristerna i den franska armén. Han var intimt förtrogen med varje bransch av det franska krigsmaskineriet. År ut och år in hade han suttit lutad över kartor, vägt möjligheter, vänt ut och in på siffror. Och ändock trodde han, trodde orubbligt, bergfast. Han undanhöll ej för någon, vilket oerhört arbete som förelåg för att göra Frankrike färdigt. I ett av de två, tre offentliga anföranden han hållit i sitt liv, yttrade han en gång vid en inspektion av officerskadetter bland annat följande:

Att vara färdig betyder i våra dagar en grad av förberedelse, som de, vilka haft att före oss föra krig, knappast skulle kunna ana sig till. Det skulle vara en fullkomlig illusion att räkna på kraften i massornas anfall, även om den skulle överstiga revolutionsarméernas, såvida ej en organisation står bakom. Att vara färdig betyder att ha använt nationens *alla* resurser, all dess intelligens, all dess energi i och för ett mål: segern. Allting måste förutses, ingen extemporering duger. Vad som fattas vid fientligheternas början kommer att fattas och den minsta lucka kan betyda förödelsen.

Joffre hade räknat med allt detta; han kände på sina fem fingrar varenda brist i den franska armén. Han visste vilket oerhört arbete, som kräves, för att göra här- en färdig. Och ändock var det hans efter årslånga studier fulla och fasta övertygelse att verket kunde fullbordas. Han trodde på segern, ej som en patriot à la Déroulède, därför att han *ville* tro, därför att anföraren i en armé i ett nära förestående krig *måste* tro, om ej det hela skulle falla samman.

Det var i den fasta övertygelsen att det *kunde* gå, som han drev sina officerare att arbeta.

Man måste äga intellektuella och framför allt moraliska egenskaper av jättedimensioner för att kunna inplanta en sådan övertygelse i och utpressa en sådan energi hos en miljon människor, som endast ha ett gemensamt: uniformen.

Vad som försiggick i krigsministeriet blev emellertid en lika stor hemlighet för allmänheten som förut. Endast vid ett tillfälle talade tidningarna om att i händelse av ett anfall från tysk sida de högsta militära auktoriteterna beslutat sig för en defensivplan, enligt vilken den huvudsakliga koncentreringen av de franska trupperna skulle ske på tämligen långt avstånd från gränsen, längs en linje från Reims till Langre eller möjligen ännu närmare Paris.

Jag erinrar mig, hurusom detta meddelande på sin tid väckte ganska stort uppseende man och man emellan, ehuru det av helt naturliga skäl ej ledde till några ytterligare utläggningar i pressen.

Den korta notisen var i själva verket ingenting mer och ingenting mindre än den första "blänkaren", förebådande slaget och segern vid Marne!

*

Det är emellertid ej otroligt, att Joffres alla ansträngningar i riktning mot en effektiv armé skulle varit förgäves, om han ej funnit ett kraftigt stöd i en inflytelserik politiker. Det är ej tillräckligt för en högsta befälhavare att tvinga alla sina underordnade att inse farans nära förestående verklighet. Det fordras också medel för deras utrustning.

I sin egenskap av högsta krigsrådets vicepresident hade naturligtvis Joffre intet som hälst inflytande på de politiska strömningarna och de parlamentariska klickorganisationerna. Och dock skulle pengarna skaffas genom ett parlament, vars majoritet var radikalt-socialistiskt, en majoritet, som genomfört värnplikts-tidens sänkning och systematiskt beskurit krigsbudgeten, med undantag av för flottan, åt vilken Delcassé under den tid han var marinminister lyckats utverka höga anslag. Mot Joffres fordringar på nödvändiga anslag stod en deputerade-kammare, där det övervägande flertalet av en del ideella och praktiskt-politiska anledningar ej trodde på möjligheten av ett europeiskt krig, så mycket mera som man lyckats begränsa Balkankonflikten, och som därför förhöll sig ytterst skeptisk visavi de militära nödvändigheterna.

Joffre hade emellertid turen att några månader efter sitt tillträde till högsta befälhavareposten få som sin närmaste överordnade, d.v.s. krigsminister, en man som Millerand.

Joffre och Millerand – de två namnen komma att gå oupplösligt förenade ned i historien.

Det var ej så länge, de politiska kastvindarna tilläto dem att segla tillsammans. Men det hann i alla fall bli ett fruktbart samarbete. Millerand blev för de politiska kretsarna och genom dem för männen ute i valkretsarna vad Joffre var för officerarna och genom dem för soldaterna: den, som kom dem att inse att faran verkligen stod för dörren.

Det är här varken tid eller plats att närmare ingå på temat Millerand som politiker. Hans kurva från ledare av det socialistiska partiet under så gott som

hela nittioalet till mannen, genom vilken den treåriga värnplikten åter infördes, är känd av alla, som ej äro fullständiga analfabeter inom politiken.

Där måste ha funnits ej så få beröringspunkter mellan general Joffre och hans nya civila chef. Faktum är, att ett starkt vänskapsband knöts mellan dem på en mycket kort tid, baserat på ett ömsesidigt absolut förtroende. Om de även delade varandras politiska åsikter är mig okänt, eftersom det enda man med full visshet vet om Joffre i detta avseende inskränker sig till att han är republikan och frimurare, d.v.s. antiklerikal, "ateist". Men de hade tydligen flera karaktärsdrag gemensamma, i hög grad underlättande ett samarbete, som eljes många gånger visat sig vara besvärligt nog: grundligheten, oavhängigheten och egenkapen att förmå andra att se med ens egna ögon.

Under hans kringirrande från den ena ministerposten till den andra, var där alltid ett par grunddrag, som utmärkte Millerand (de borde förefalla självklara men äro det i verkligheten ej): att gå till botten med en fråga med åsidosättande av egna önsknings och egna förutfattade politiska åsikter; att söka sina uppgifter från det håll, där de äro kompetentast, oberoende av de sakkunnigas politiska uppfattning; och så, när frågan ligger besvarad, handla som patriot och ej som partimedlem. Han yttrade vid ett tillfälle 1913: "Jag känner endast till en väg att följa: krigsministern har de ansvariga militära myndigheterna vid sin sida; låt honom taga deras råd och handla i enlighet därmed."

Den högsta ansvariga militära myndigheten i Frankrike, i jan. 1912, då Millerand inträdde som krigsminister i Poincarés ministär, var Joffre. Han klargjorde för honom den militära ställningen och de nödvändiga kraven för att möta den. Hur mycken övertalningsförmåga det krävdes för att övertyga Millerand vill jag lämna därhän. Huvudsaken är, att han mycket snart delade Joffres uppfattning och ögonblickligen skred till verket för att få även majoriteten i kamrarna att dela den. Som var man vet, lyckades det. Men ej nog härmed: Millerand gjorde allt vad i hans förmåga stod att åt armén återvinna respekt bland den stora massan.

Jag har redan härovan berört denna fråga: den plötsliga och *då* oförklarliga svängningen från fiendlighet mot armén till dess popularitet, såväl bland soldaterna själva som ute bland folket.

Under ett år varade samarbetet mellan de två, ett samarbete som i fråga om fruktbarande resultat och oöverskådliga följder för landet helt säkert hör till ett av de mera enastående i en republiks historia.

Andra intogo Millerands fåtölj. Men hur olika deras uppfattning än var företrädarens, levde hans anda kvar. Med hans tillhjälp hade Joffre vunnit ett förtroende även inom de politiska kretsarna, som ingenting kunde rubba. En av Joffres första åtgärder efter krigets utbrott var hans fordran på Millerands återinträdande som krigsminister, en begäran, som ögonblickligen villfors.

Men därmed ha vi hunnit fram till den tidpunkt, då Joffre steg ut ur sin obemärkthet – med ett ansvar på sina skuldror av den tyngd att det säkerligen ej burits av en ensam man under de sista hundra åren.

Omständigheterna hade endast givit honom tre korta år för förberedelserna. Behöver deras otillräcklighet påpekas?! Och nu var kriget redan verklighet. Härar, som organiserats under fyra decennier stodo färdiga vid gränsen: tjugutvå tyskar mot vart tiotal fransmän.

IV

Härföraren Joffre – känd men ändå okänd

Med krigets början blev Joffre den centrala figuren i Frankrike. De politiska storpampar, som hittills trängts på arenan, måste draga sig tillbaka.

Det är alltså under de senast förflutna sjutton månaderna man borde ha det bästa tillfället att lära känna honom, mäta omfånget av hans intelligens och styrkan i hans karaktär.

I själva verket är detta knappast fallet. I samma ögonblick Joffre träder ut från yrkesmannens obemärkthet och blir hjärnan, som dirigerar, viljan, som sammanhåller hundratusenden andra hjärnor och viljor, blir han också, figurligt taget, svårare att nalkas, att komma in på livet. Det är en fysisk omöjlighet att utan de klaraste papper få tillträde till hans person och få en inblick i hans dagliga liv i fält. Det är ännu omöjligare att skaffa sig en på verkliga fakta baserad uppfattning om vad som är *hans* i allt det, som hänt sedan krigets utbrott. Tilldragelserna stå oss alltför nära för att rättvisa ännu skulle kunna skipas. Och ej nog härmed: alla upptänkliga åtgärder ha vidtagits för att fördölja ej faktum, men de ledande motiven, de verkliga orsakerna, som ledde fram till de av alla kända fakta. Men i samma ögonblick man söker gräva en smula djupare under ytan, stöter man på det absoluta kaos. Här är det "folket", som gjort historia för att stilla sin nyfikenhet inför de gapande luckorna. Här sjunker spaden ned i hör-sägner och skvaller. Till och med de mest ödesdiga och epokgörande händelser äro ännu höljda i absolut dunkel. Hur stort är till exempel Joffres ansvar i den ursprungliga uppställningen av den franska huvudstyrkan längs den väl befästa östra gränsen, medan gränsen mot Belgien lämnades relativt försvarslös? Var det med Joffres goda vilja, som slagen vid Charleroi och Mons levererades, eller tvingades han därtill av andra än rent strategiska skäl? Var valet av Marne som operationsfält för den stora offensiven en sedan länge uppgjord plan, beräknad att uppnå det önskade resultatet, segern och tyskarnas tillbakadrivande? Eller hade platsen valts av en plötsligt uppkommen tillfällighet och var utgången en lika stor överraskning för den franska ledningen som för den tyska? Tillfaller äran av striderna i Flandern under senhösten 1914 den franska ledningen eller fältmarskalk French? Ännu så länge är det en omöjlighet att få ens tillnärmelsevis tillfredsställande svar på frågor som dessa. Det är visserligen sant: från en synpunkt sett kan det vara likgiltigt, på vilkas skuldror fel och förtjänster ligga, eftersom i ett krig mera än på något annat mänskligt verksamhetsområde

det är resultatet och ej intentionerna som ha betydelse. Men för ett opartiskt bedömande av en av de centrala figurerna i dramat är det nödvändigt att känna mera än de påtagliga resultaten.

Det tjänar heller knappast någonting till att söka skaffa sig de önskade närmare upplysningarna genom att hänvända sig till så pass tillförlitliga källor som de officiella armébulletinerna. De äro ej blott kortfattade; de äro också varandra motsägande. Gustave le Bon¹⁷ har i sin nya bok om de psykologiska lärdomar man kan draga av världskriget påpekat ett bland andra i hög grad belysande exempel på denna motsägelse i meddelanden, som torde vara tämligen överensstämmande med verkliga förhållandet. Exemplet han anför gäller de ovan anförda striderna i Flandern, tack vare vilka tyskarnas frammarsch mot Calais hejdades. Den officiella franska redogörelsen innehåller bl.a. följande:

– Dessa förberedelser togo emellertid tid. Den engelska armén kunde ej intaga sina ställningar på en ny krigsskådeplats förrän den 20 oktober. (Den befann sig som bekant vid Aisne. Förf. anm.)

Den belgiska armén, som varit i striden under tre månader, saknar å andra sidan ammunition. Generalissimus (Joffre) tvekar ej och planlägger nya försök.

Från den 4 oktober har han uppdragit åt general Foch att på platsen vidtaga anstalter för en attack, som skall utföras av nordarméerna. Den 18 ställes till hans disposition förstärkningar, som ständigt ökade ända till den 12 november bilda franska armén i Belgien under general Durbals order. I förening med belgarna och *en engelsk armékår* opererar denna armé sedermera mellan havet och Lys.

Tidningen Journal de Genève skriver i anledning av denna krigsperiod bland annat, att ”det franska överkommandot genom snabbheten i och rikligheten av dess transportanordningar visat prov på ett ojämeförligt mästerskap. Resultatet av dess ansträngning är den tyska attackens totala fiasko i Flandern.”

Den engelska versionen av samma händelse återgives i Times i följande ordalag:

– Det är otvivelaktigt att det är befälhavaren över de engelska trupperna i Frankrike, som först av alla insåg faran av de tyska truppörelserna i norr och att det var han, som först tog det avgörande steget att hejda dem. Det är på hans initiativ, som armén under hans kommando

¹⁷ Gustave le Bon (1841–1931) var socialpsykolog, sociolog och antropolog. Hellström hade före kriget med intresse studerat hans tankar om massans psykologi – le Bon varnar för massans tendens att utan eftertanke påverkas av demagoger. Le Bon skrev även om nationalkaraktärer, vilket också bör ha intresserat Hellström. Det tycks ha varit Fredrik Böök som våren 1911 tipsade Hellström om le Bons böcker. Se deras brevväxling i Medlemsblad nr 17–18 (s.13f). Det finns tillgängligt som pdf på www.gustafhellstrom.se.

flyttades från Aisne norrut och placerades framför tyskarnas linjer under deras frammarsch mot Calais. Det var han, som döv för mindre beslutsamma mäns invändningar och tvivel, med sina trupper täckte en front av betydligt större utsträckning än antalet av hans män tycktes kunna tillåta. Man bör emellertid skynda sig att erkänna *den nyttiga hjälp*, fältmarskalken erhöll av franska arméns generalissimus. Generalerna Foch, Durbal, Mandhuy uppförde sig som verkliga hjältar.

Som man ser: enligt denna redogörelse var det endast med fransmännens hjälp, som de tyska attackerna tillbakaslogos.

Var ligger sanningen? Man vet det ej. Det enda man vet är att tyskarna under dessa strider nödgades lämna 150,000 man på slagfältet mot engelsmännens och fransmännens 50,000.

Vad slaget vid Marne beträffar – detta slag, som trots det halva resultat man uppnådde, i alla fall tyckes ha varit det avgörande för tyskarna vid västfronten, står man lika mycket i ovisshet om dess genesis. Man är ännu så länge hänvisad till de s.k. ”hypoteserna om slaget vid Marne”.

Tyskarna stodo utanför Paris portar, uhlanerna strövade omkring i skogar, där parisarna under fredliga förhållanden bruka taga sina söndagspromenader.

Genom att hejda sin armés återtåg, fruktade Joffre att se den inkilad mellan de tyska trupperna, som kommo från norr och dem, som strömmade in från öster. Där fanns endast en utväg att undgå järngreppet: att draga sig ytterligare tillbaka, *söder* om Paris.

Att detta var Joffres mening framgår av en generalorder utfärdad den 1 september, enligt vilken han ger trupperna order att retirera söder om Paris och taga upp ställningar bakom Seinen. Den 2 september förklarar han för krigsministern omöjligheten av att organisera en försvarslinje längs Marne enligt fältmarskalk Frenchs förslag.

Paris skulle alltså, enligt vad härav framgår, ursprungligen ha lämnats åt sitt öde. Men å andra sidan: krigsministern hade givit stadens kommandant, general Galliéni, befallning att försvara staden till det yttersta, vilket framgår dels av Galliénis upprop till Paris befolkning; dels av hans anförande i december 1915 inför deputeradekammaren.

Så vitt man kan se, var slaget vid Marne så långt ifrån en länge övervägd strategisk plan, att beslutet om att leverera batalj just längs denna linje måste ha fattats under loppet av två dagar, från den 2 till den 4 september. Om man däremot går ännu längre och frågar, vad som gav Joffre anledning att så plötsligt ändra sina förut fattade dispositioner, förrirar man sig åter ut i hypoteser. Gustave le Bon reducerar dem till två, vilka på intet sätt stå i motsägelser till varandra. Dels har regeringen trätt emellan och inverkat på Joffre att ej fullfölja reträtten söder om Paris. Dels såg han själv en möjlighet att effektivt ingripa, tack vare von Klucks plötsliga och oväntade förändring av marschroute, då han drog sig österut i stället för, som man väntat, rakt mot Paris. Men om man å andra

sidan söker en förklaring på denna oförmodade frontförändring, förlorar man sig åter i hypoteser, som variera högst betydligt och där skälen för den tyska generalens beslut divergera från strategiska hänsyn ända ned till äregirighet.

Den officiella skildringen av slaget vid Marne och händelserna, som omedelbart föregingo, har emellertid i Bulletin des Armées följande utseende:

– När vår armé den 4 september anlände till de positioner, som bestämts av generalissimus som den yttersta gränsen för tillbakatåget, är det en armé, härdad i kriget efter två veckors ständiga strider och beviset därför ligger i de lokala segrar, som vunnits under reträtten. Denna var därför utan varje tvivel frivillig, överlagd. Vårt högsta kommando har bevarat hela sin manöverfrihet. Det är i all frihet general Joffre den 4 september på kvällen ger sina armékårchefer order att gripa till offensiven den 6.

Månader efter slaget vid Marne broderade också tidningarna vidare på detta tema i t.ex. följande ordalag:

– Hans metod träder tydligt fram i dagen i de förberedelser han gjorde för slaget vid Marne. Alla order, skrivna av honom själv, lågo färdiga den 27 augusti för anfallet, som började den 5 september. Han hade övervägt allt, reglerat varje fas av slaget, likt ett ömtåligt mekaniskt instrument, som på given tid sätter sig i gång likt ett urverk.

Motsägelser som dessa ge Journal de Geneve anledning till reflektioner av följande utseende:

– Man känner sig förvirrad över att se med vilket besvär sanningen arbetar sig fram i dagen, även när det gäller de mest uppenbara fakta. För att endast nämna ett exempel: många människor äro ännu övertygade om att franska arméns högsta befälhavare ända från krigets början hade beslutat att draga fienden mot Paris i akt och mening att leverera batalj längs Marne. Denna seger var i själva verket den plötsliga och ståtliga offensiven, av en armé, som nyss lidit en serie av mycket allvarliga nederlag. Men den franska generalstabens plan bestod ej i att locka in på franskt område en miljon tyskar och prisgiva åt förödelse Frankrikes rikaste provinser.

Det kan i detta sammanhang vara på sin plats att påpeka dels att, som på ett annat ställe nämnts, generalstabens plan för kriget bestod i en koncentration av de franska huvudstyrkorna längs en linje ganska nära Paris, dels att ej blott "många

människor" utan även auktoriteter tro på "den strategiska marneplanen". Man finner den lite varstans i böcker, skrivna av strateger.¹⁸

Huru som helst: ovanstående utdrag visa med all önskvärd tydlighet att ännu så länge inga publikationer troget avspeglar händelsernas verkliga förlopp. I all sin officiella skrud är också ett organ som Bulletin des Armées avsett att efteråt ge händelserna det utseende, som tar sig bäst ut i den stora allmänhetens ögon. Så länge ett krig pågår sättes ej officiell stämpel på någonting annat än det, som bidrager till att vidmakthålla den stora massans moral.

Jag har omnämnt ovan anförda två fall med deras uppenbara motsägelse endast i avsikt att påpeka, hur absolut omöjligt det är att redan nu framställa den franska arméns generalissimus i hans rätta belysning, ge honom äran, där den tillkommer honom och befria honom från ansvaret för misstag, där det i själva verket vilar på helt andra skuldror. Att göra honom ansvarig för det huvudsakliga, motgångar så väl som lyckliga resultat, vore utan tvivel både det bekvämaste och det oriktigaste förfaringssättet. Men det omfång, operationerna i detta krig tagit, är så oerhört att man ej längre kan tala om en man, som dirigerar det hela. På sätt och vis låg där ej så mycken överdrift i de gamla bataljmålningarna, där man ser ett par regementen braka lös mot varandra på ett fält, men de kommenderande högsta befälhavarna var från sin kulle bakom stridslinjen med en kikare för ögat följa stridens gång. I detta krig är det ej längre så, och Joffre är en av de första att erkänna de ändrade förhållandena. Han har själv före kriget definierat den roll, en generalissimus skulle komma att spela i en vapenkonflikt i våra dagar. Han har påpekat, hurusom en generalissimus' uppgift skulle komma att bli mindre lysande och regementsofficerarnas av större betydelse än under föregående kraftmätningar. Han säger bland annat: Det högsta kommandots roll bör inskränka sig till att förse varje given del av eldlinjen med det största möjliga antal numerärer, överlägsna fiendens styrka.

General Foch, före kriget känd som den lysande läraren i strategi vid Krigshögskolan, har uttryckt samma tanke i ungefär följande ordalag: I ett våra dagars krig kan det ej längre bli tal om att överbefälhavaren själv leder operationerna och följer dem i detalj. Hans huvudsakliga uppgift ligger i att göra armécheferna under honom så intimt som möjligt underkunniga om hans intentioner och sedan låta dem handla efter bästa omdöme.

*

Där ligger knappast någon överdrift i påståendet att Joffre under de första fyra månaderna av kriget, d.v.s. till dess tyskarnas försök att tränga fram till Calais strandat, stod öga mot öga med den största, svåraste och i fråga om den

¹⁸ När man läser Bourachots bok (och annan modern litteratur) inser man att tanken, att slaget vid Marne skulle ha varit planerat i förväg, inte är rimlig. Som så mycket annat i detta inledningsskede var det i stället i hög grad resultatet av tillfälligheter och improvisationer, eller "extemporeringar" som Hellström skriver på nästa sida.

eventuella utgången ödesdigraste uppgift en man haft att lösa under de senaste hundra åren. Det sätt, på vilket han mötte faran och gav sina medborgarsoldater kraft att möta den, gör honom för alla tider till en av historiens stora gestalter, oavsett om de påtagliga fel, som i kampanjens början begingos, ha honom till upphovsman eller ej. Att kunna bära dessa första veckor av motgångar, att kunna uthärda dessa dagar av ängslan utan att brytas, utan att bäva, utan att för en timma misströsta, utan att ett ögonblick förlora den klara kringskådande blicken för den minsta lilla chance, allvarligt värd att taga vara på – det är, om något, ett jättekraftprov. För att under omständigheter som dessa kunna bevara hela sin intellektuella och moraliska styrka, måste man antingen vara utrustad med övermänskliga krafter, eller vara en överoptimistisk dåre, komplett oförmögen att rätt bedöma de mest påtagliga och blodiga händelser, utspelade runt omkring en.

Joffre hade, som jag redan förut nämnt, i ett tal till officerskadetterna några år före kriget fällt följande yttrande: Allting måste förutses, extemporerer är till ingen nytta. Allt som saknas vid krigets början kommer att fortfarande saknas och den minsta lucka kan betyda undergång.

Tyvär såg han sig själv, när det verkligen gällde, nödsakad att extemporerer i mycket, i det mesta. Den tid omständigheterna förlänat honom att göra sina förberedelser, hade varit för kort. Men även om han haft tio år på sig i stället för tre, i sin egenskap av högsta krigsrådets vicepresident, är det tvivel underkastat, huruvida en del av de påtagliga fel, som begingos de första veckorna, skulle kunna ha undvikits. De hade – åtminstone flera av dem – snarare sin källa i själva den franska uppfattningen av ett krig och en batalj, och det är troligt att knappast någonting, annat än verklighetens hårda och blodiga läxa, skulle kunna ha avhjälpt dem. Varje nation håller på sina idéer, ej minst den franska och de tre, fyra sista stora höstmanövrarna, innan kriget bröt ut, hade lockat ur de närvarande utländska militärattachéerna lovord av en så ampel karaktär, att de säkerligen ej kunde undgå att göra intryck på höga vederbörande och ytterligare stärka dem i uppfattningen om de franska metodernas förträfflighet, samtidigt som man till en stor del underskattade värdet av den tyska taktiken, sådan som den praktiserades under de stora manövrarna på andra sidan Rhen. Så t.ex. anfallet i massformationer, vars betydelse man i Frankrike var böjd att ringakta, såvida man ej helt enkelt avfärdade det som "galaspektakel för kejsarögon" och dock var det dessa attacker i massformation, som till stor del bidrog till den snabba och sorgliga utgången av slaget vid Charleroi. Fransmännens spridda linje stod fullkomligt lamslagen inför denna kompakta människomur, som vältrade fram mot den. Också i ett annat avseende visade den franska generalstaben prov på en alltför stor ringaktning för vad tyska militära auktoriteter skulle kunna ha lärt den. Jag menar betydelsen av skyttegravarna. Bland andra hade general Bernhardi upprepade gånger framhävt deras oerhörda värde ur defensivsynpunkt, ehuru, som han tillade, de aldrig skulle komma, att bli av någon betydelse för tyskarna, vilkas taktik var den snabba offensiven. (Detta hindrade

dem dock ej från att konstruera dessa underjordiska fästningar bakom sig under deras segerrika tåg mot Paris.) Men fransmännens taktik var, som bekant, just baserad på defensiven, och det är otvivelaktigt, att tranchéer [skyttegravar], på förhand grävda längs gränsen i norr skulle ha givit krigets första fas ett helt annat utseende. En engelsk general går så långt i sin uppskattning av skyttegravarna, att han anser en given linje av väl konstruerade löpgravar, försedda med några kulsprutor och manskap att sköta dem, kunna försvaras mot en hel fientlig brigad.

Men skyttegravstaktiken låg – som de själva trodde – mot det innersta i det franska folklynnnet och det tog månader av blodiga erfarenheter, innan de funno att inga drag i den franska folkkaraktären hindrade dem från att föra krig även enligt denna metod.

Man kan på det hela taget säga, att från krigets början ända upp till slaget vid Marne fransmännen materiellt sett endast lyckades i ett: mobiliseringen. Den gick på oljade hjul. Och äran härav tillfaller Joffre. Han hade själv utarbetat planen i förening med sin vän och kamrat i högsta krigsrådet, general de Castelnau.¹⁹ Den var utstuderad i minsta detalj. Under flera år före krigets utbrott generalrepetrades den med noggrannheten hos en kommande galaföreställning. Den som i likhet med mig tillbrakt några år i en liten fransk garnisonsstad kan ej ha undgått att otaliga gånger väckas mitt i natten vid ljudet av trumpetsignaler och trampet av hästhovar och spikskodda kängor mot stenläggningen: regementet, som plötsligt väckts för att repetera mobiliseringen. Jag skall aldrig glömma natten mellan den första fredagen och lördagen i augusti 1914, då ett helt kavalleriregemente inom loppet av ett par timmar lämnade den lilla staden Senlis med en ordning och under en tystnad, som verkade minst av allt vad man på den tiden kallade fransk.

Men också i mobiliseringen låg ett fel: den var försenad; den kom åtminstone fyra dagar efter den tyska. Ansvaret härför vilar ej på Joffre, utan på regeringen, som av politiska skäl i det längsta ville undvika varje åtgärd, som skulle kunna omöjliggöra hindrandet av den fruktade katastrofen. Det är lätt att tänka sig med vilka känslor Joffre såg oskattbara timmar och dagar förrinna i fruktlösa underhandlingar, medan han själv ingenting annat hade att göra än att lägga armarna i kors och vänta. Det påstås också – med vad sanning vill jag lämna därhän – att han låtit de höga civila myndigheterna veta, vad han tänkte om dem, på ett klart och kraftfullt soldatspråk, berövat alla oratoriska blomsterutsmyckningar.

Med undantag av mobiliseringen kan man med ganska stor trygghet säga, att Joffre under de första veckorna ej mötte annat än motgångar av allvarligaste slag, av vilka somliga voro direkt beroende på felaktiga beräkningar, andra åter

¹⁹ de Castelnau var den general som Hellström och hans kollegor hade fått träffa under frontesan våren 1915. Hans fullständiga namn inklusive adels titeln var Noël Édouard Marie Joseph, Vicomte de Curières de Castelnau (1851–1944). Se sällskapets bok *1½ mil härifrån står världens största slag*, s. 127–132.

beroende av händelser, som voro svårare för att ej säga rent av omöjliga att förutse.

En av de största och mest katastrofartade felberäkningarna var uppställandet av de franska huvudstyrkorna längs den väl befästa östra gränsen. (Att fästningsverk sedan visade sig ha mycket liten motståndskraft är en annan historia. Under krigets första dagar var man ännu ej underkunnig därom – utom i Tyskland.) Detta misstag är ännu så länge nära nog oförklarligt. Tyskarnas planer på Belgien som huvudoperationsbas kunde ej gärna ha varit den franska generalstabens obekanta. Den franska ambassaden i Berlin hade vid upprepade tillfällen upplyst därom. Tyskarnas byggande av debarkeringsstationer vid belgiska gränsen motsade ej heller den franska ambassadens påståenden. De motiv, som i trots av varningar från diplomatiskt och militärt håll ledde den franska generalstabens att fasthålla vid den gamla fälttågsplanen från 1870, äro ännu fördolda. Det är möjligt att även här politiska faktorer blevo avgörande. Det låter också tänka sig, att den franska offensiven i Elsass, som visade sig vara av så ringa betydelse för kampanjen i dess helhet, var förestavad av inrepolitiska skäl: genom inryckandet i de för över fyrtio år sedan borttryckta provinserna ville man skapa en stadgad optimistisk folkopinion. Den vikt, kommunkéerna från denna tid tillägga operationerna i Elsass, det kortvariga besättandet av Mülhausen o.s.v. gör denna hypotes ej helt och hållet otrolig. Med någon som hälst bestämdhet kan man emellertid ännu ej yttra sig därom. Huru som hälst: i krig är det endast resultatet, som är av betydelse. Och resultatet av den franska generalstabens misstag i detta fall blev slagen vid Charleroi och Mons och den sorgliga reträtten från Sambre och Meuse. Resultatet blev ödeläggande av tio av Frankrikes rikaste provinser, förlusten av kolgruvorna kring Lens och de stora fabriksdistrikten i norr, vilket senare i sin ordning hade till följd omöjligheten att med den snabbhet, som snart visade sig vara ett oeftergivligt villkor, kunna fylla arméns behov av ammunition.

Och dock! Jag undrar om den sista veckan i augusti och de första veckorna i september ej till sist komma att stå icke blott som de mest ångestfyllda utan också som de vackraste i Frankrikes historia, felberäkningar och misstag till trots. När en gång den fullständiga skildringen av tillbakatåget från Charleroi och Mons till Marne ser dagens ljus, kommer den att röra läsaren så som endast det största i historien kan röra. Och det är under dessa korta veckor, under vilka män, som upplevde dem blevo gråhåriga och gamla, den franska härens generalissimus framstår i hela sin oerhörda styrka. Till vilken grad ansvaret för de första misstagen än vilar på honom, under dessa dagar står Joffre som ett av de mest lysande exemplen på vilket inflytande en enda stor personlighet kan utöva på hela arméns moraliska hållning.

Låt oss söka göra oss en än svag föreställning om vilket helvete han stod mitt uppe i.

Återtåget företogs ej med den ordning, man efteråt har velat påskina. Så här lyder skildringen därav från en fransk officer:

– Och sedan reträtten... Och vilken reträtt! Man marscherade dag och natt, hela tiden, på måfå, i den riktning näsan råkade peka. Soldater från alla möjliga regementen slog sig tillsammans, – alla upptänkliga vapenslag armbågade sig fram sida vid sida, kavallerister till fots och utan hästar, infanterister till häst, artillerister som lämnat sina kanoner bakom sig. Jag marscherade i fem dygn utan att återfinna mitt regemente - - -

Här är ett utdrag ur en annan skildring, skriven av en militärläkare:

– Kanoner, trängfordon och infanteri voro hopplöst sammangyttrade på de smala vägarna. Karlarna voro trötta redan vid starten, men de hasade sig fram i alla fall. Där var aldrig en halt eller en paus, fastän hästar störtade mellan skaklarna och soldater utmattade kastade sig till marken vid sidan om vägen. En tung artilleripjäs välte i ett dike, men det var omöjligt att stanna och få den upp på landsvägen igen; den gjordes obrukbar och artilleristerna hasade sig vidare vägen fram. När hästarna ej längre kunde draga lassen, kastades innehållet i vagnarna i diket. Det var ej tal om något uppehåll, ty det uttröttade infanteriet utkämpade eftertruppsstrider alldeles bakom oss, och varje minsta uppehåll måste betalas med människoliv.

Mörkret föll och vi marscherade fortfarande. Jag satt och slumrade i sadeln, vaknade upp igen med ett ryck, men fortfarande ingenting annat än skramlet av vagnar, gnisslandet av rullande kanonhjul²⁰ och soldaternas tramp, tramp, tramp... Jag kan ej ge någon sammanhängande skildring av den natten. Det allt annat övermäktiga sömnbegäret, tröttheten i varje muskel, smärtan i varje nerv; och törsten! Jag hade glömt hungern, befann mig på andra sidan den känslan, men jag törstade så som jag aldrig törstat mera än en gång förut i mitt liv och det var i öknen nära Khartum. Vi nådde fram till Estrée vid midnatt och jag frågade en stabsofficer, var vi skulle bivakera. Han utropade: Bivakera, ingen bivakerar här; ordern har ändrats, ingen halt är tillåten.

Kolonnen hasade sig vidare fram, men jag fann det omöjligt att rida längre och satte mig ned vid vägkanten i sällskap med en annan officer med tyglarna om ena armen och somnade in. Vi vaknade igen efter två timmar. Dagen grydde över kullarna, kolonnen gnisslade fortfarande fram, mera sovande än vaken, men i alla fall i rörelse – viljans underbara triumf över uttömda kroppskrafter. Men vad det kostat på nerver och livskraft stod tydligt att läsa i varje soldats ansikte. Jag såg hur utsliten och utmärslad min kamrat var. Han måste ha gjort samma iakttagelse visavi mig. Han sade: Det är underbart hur mycket en sådan här historia tar på en. Du ser ut,

²⁰ Ordet har ändrats här. Originaltexten har ”kanonljud”, vilket rimligen är fel.

som om du just stigit upp från en mycket allvarlig sjukdom och för endast tre dagar sedan verkade du hård som stål.

Även för de mest härdade krigare är återtåget det avgörande moraliska provet. Men här var det inga soldatveteraner. De som släpade sig fram dag och natt med de tyska kolonnerna i sina hälar voro män, som endast för ett par veckor sedan varit fredliga medborgare, som plötsligt slungats ut i det hemskaste inferno, som kan tänkas under ett krig, det förkrossande nederlaget och den veckolånga reträtten. För endast några veckor sedan hade dessa samma män varit splittrade av politiska strider, av klasskillnad och allt annat, som i fredstid kan komma man att resa sig mot man. Den samhörighetskänsla, som segern och framgången kan ge åt en heterogen samling människor, var dem berövad.

Det var Joffres uppgift att åt denna massa på hundrade tusen bevara en härns unitet och att i det ögonblick, han såg möjligheten till offensiv öppna sig, av dessa uttröttade skaror kräva de yttersta ansträngningar, det högsta mod, den segaste uthållighet. Och bakom dessa soldater hade han Frankrikes rikaste provinser skövlade. I den riktning, i vilken de drogo sig tillbaka, hade han hela det franska folket i ångestfull, sammanbiten väntan!

Vad han under dessa dagar och veckor tänkte och kände, är ännu ej bekant. Men man vet att han under denna tid ej i något avseende ändrade den alldagliga rutinen i sina vanor. Han lär till och med ha gått till sängs i vanlig tid och sovit ett barns djupa och ostörda sömn, som i den fredliga villan i Auteuil. Till den grad bevarade han sitt lugn, till den grad omöjliga att böja voro hans krafter. Detta övermänskliga lugn; denna bergfasta visshet om den slutliga gynnsamma utgången spred sig från honom till officerarna och från dem till mannen i ledet. Vi äro *icke* besegrade, det var generalorderna, som dag och natt under dessa veckor utgingo från hans högkvarter. Trots alla de strapatser, vi måste genomgå, trots den hunger, vi under dagar måste lida av, tro mig, vi skola segra. Varhållst han såg disciplinen vackla grep han obarmhärtigt in och ersatte befälhavare, oförmögna att ingjuta förtroende hos soldaterna med andra. Det var, mitt under brinnande återtåg, ett massavskedande av generaler, till vilket man väl knappast i någon armé sett maken på en så kort tid och under sådana omständigheter. Närmare femtio högre kommandon bytte innehavare, och namn, som inom militära kretsar före kriget nämndes med ej så liten respekt och som man under första dagarna fann i spetsen för stora truppformationer, ha i och med reträtten sjunkit ned i glömskan, därför att de ej motsvarade Joffres krav på moralisk styrka.

Det är med rätta, en general, som var med i återtåget och deltog i slaget vid Marne, där han blev sårad, säger om dessa händelser:

– Ser man dem i dess helhet, framgår det ej därav att där i denna plötsliga förändring i ödet låg någonting ännu större än en taktisk manöverskicklighet! En oerhörd armé, som trodde sig viss om segern, som

tågade fram i segerrus, drevs tillbaka av soldater, som hade undergått den trefaldiga prövningen: nederlaget, återtåget och hungern.

Slaget vid Marne räddade Frankrike. Slaget vid Marne återinsatte fransmännen på den höga plats, de under sekler intagit i Europas historia. Som den förnämsta representanten för den miljon fransmän, som här höljde den tredje republiken med ära, står Joffre. Hans höga moraliska egenskaper hade varit det band, som sammanhöll hundrade tusen svultna och uttröttade soldater till en armé för att kasta den i elden och kräva det yttersta av den i den stund hans klara geni såg ögonblicket kommet för attacken.

För allt detta är ej blott Frankrike utan också världen i dess helhet skyldig honom tack. Ty hur omöjligt det än är att kunna förutsäga vad ett nederlag vid Marne skulle ha betytt, så mycket torde dock vara säkert att en tysk seger på detta slagfält och vid denna tid skulle ha övertygat Europa om tysk mekanisk organisation som det enda saliggörande, det enda oövervinneliga. Summan av frihet i Europa skulle ha reducerats till en grad, man ej kan ana.

Med utgången av slaget vid Marne modifieras Joffres uppgift samtidigt som kriget förändrar karaktär från öppet fältslagskrig till löpgravsstrider. De stora taktiska uppgifterna förlora i betydelse. Tillfällena till lösandet av taktiska problem bli allt färre. Överbefälhavarens roll går alltmera över till organisatörens. Här har Joffre visat sig som mannen utan like. Med de erfarenheter, han vunnit under de första hårda veckorna, och med de penningmedel, som nu stodo till hans förfogande, har han skapat en armé, så väl utrustad, så starkt organiserad, att tyskarna sedan ett år tillbaka avstått från varje allvarligt försök att bryta genom muren.

Det säges om kejsar Wilhelm, att kriget gjort honom gammal och tänd. De sista porträtten av franska härens överbefälhavare visar Joffre med samma godmodiga, välvilliga leende i blicken, vare sig han skakar hand med ett allierat lands härskare eller klappar en av sina egna soldater på axeln.

På hans krafter har kriget tydligen ej tagit. Från hela hans kraftiga gestalt, ur hans öppna ansikte strömmar mot en intrycket av en obrytlig andlig och kroppslig jämvikt. Han är som personifikationen av det gamla latinska ordspråket: hinc robur et securitas [härav styrka och trygghet].

Förtroendet till Joffre växer med varje dag, både inom Frankrike och bland de allierade makterna. Endast för några dagar sedan utvidgades hans kommando ytterligare. Han står nu som högste chef för armén, som sträcker sig från kusten söder om Ostende till Dardanellerna.

Gustaf Hellström och Joffre

Av Lennart Leopold

Det är i allmänhet oklokt att skriva om ett krig innan det är avslutat, framhåller den amerikanske journalisten E. Alexander Powell i förordet till sin bok *Fighting in Flanders* som är daterat redan den 1 november 1914.²¹ Något liknande kunde sägas om Gustaf Hellströms bok om Joffre, men i bägge fallen var det naturligtvis aktualiteten som avgjorde.

Till Powells försvar kan sägas att han skildrar de tyska övergreppen på befolkningen i Belgien i krigets inledningsskede, alltså ett skede som kunde synas avslutat. Hellström däremot porträtterar en man på höjden av sin militära bana, utan att kunna ana vad som komma skall. Sent samma år som den lilla boken kom ut, alltså 1916 – avsattes Joffre som högste befälhavare. Bakgrunden till avgången ska jag återkomma till, men en tråkig följd måste ha varit att broschyren förlorade mycket av sitt intresse för samtidens läsare.

Hellström arbetade med boken de sista månaderna 1915.²² I ett brev till vännen Algot Ruhe den 3 januari berättar han att arbetet är avslutat. Dock är han missnöjd med resultatet och menar att den är ”förfärligt dålig och bär alltför tydliga spår af det tröttsamma arbete, den trots sin korthet varit”.²³ Att den självkritiske Hellström var missnöjd med sitt arbete var inte ovanligt, men han var extra oroad denna gång. Av nästa brev till Ruhe (den 24 januari) framgår nämligen att överenskommelsen med Svenska andelsförlaget gäller en större bok. Dock behöver han pengarna och ber därför Ruhe att gå upp till förlaget och

be dem ofördröjligen telegrafiskt sända mig de 800 (åtta hundra) francs, jag enl. öfverenskommelsen skulle erhålla för Joffrebroschyren.

Förmodligen kommer de att svära, därför att boken blef mindre än de beräknadt. Men bristen på material och svårigheten att så här tidigt få med sanningen fullständigt öfverensstämmande upplysningar om historiska fakta om t.ex. slaget vid Marne o.d. gjorde det omöjligt att lägga boken på

²¹ “Nothing is more unwise, on general principles, than to attempt to write about a war before that war is finished and before history has given it the justice of perspective.”

²² I december gifte han sig med amerikanskan Louise Shoemaker och de var nu bosatta ute i Chatou, tio kilometer väster om Paris.

²³ Brev till Algot Ruhe 1916-01-03. Jfr Bengt Tomson, s. 112f.

annan bas. Detta bör du förklara för dem, likaså det myckna besväret att ur tidningar och tidskrifter leta fram magra uppgifter.

Han undrar också om vännen kan åtaga sig att korrekturläsa broschyren.

Sakinnehållet i Hellströms bok om Joffre (liksom de fyra artiklarna ”En återblick på augusti 1914” i föregående medlemsblad) står sig relativt väl, om vi bortser från saker som varken han eller den franska allmänheten ännu informerats om. Hellström hade inte heller det hundraåriga efterhandsperspektiv som vi har nu, så det kan finnas anledning att komplettera hans text.

Jag bygger i fortsättningen min framställning på en bok om Joffre, skriven av den franske generalen och krigshistorikern André Bourachot.²⁴ Formuleringar och sammanfattningar är dock mina. Naturligtvis kan mycket bara antydast, och den som vill ha mer detaljerade sakuppgifter och fördjupade resonemang hänvisas till annan litteratur. Sidhänvisningar till Bourachot ges inom parentes.²⁵

När Hellström skrev sina texter under 1915 föreföll den franske överbefälhavaren Joffre ännu okontroversiell och sågs närmast som en landsfader. Något som varken Hellström eller allmänheten kände till var den allt kraftigare interna kritik som i tysthet förekom i vissa armékretsar och även bland en del av nationalförsamlingens ledamöter. Jag återkommer till det.

Bourachots undersökning är inte alls okritisk mot Joffre och den högsta krigsledningen, men hans genomgång visar ändå att den dåtida interna kritiken ofta var orättvis och i många fall dåligt underbyggd.

Tidigt i sin bok påpekar Bourachot att den nutida synen i Frankrike på första världskriget och den tidens militärer är ytterst kritisk: de dåtida generalerna ses inte sällan som blodtörstiga och hänsynslösa. Idag har man också svårt att förstå den kampvilja, för att inte säga offervilja som tycks ha besjälat inte bara officerare och soldater utan även stora delar av befolkningen. Mentaliteten var en helt annan än nu, och vi kan påminna oss Hellströms artikelserie ”Vår tids ungdom” från våren 1914, vilken lyfter fram en del av dåtidens attityder.²⁶

Vi bör ha klart för oss att även om kriget var väntat så kom det oväntat tidigt. Joffre var 62 år när kriget så överraskande bröt ut, och i normalfallen var även

²⁴ André Bourachot. *Marshal Joffre. The Triumphs, Failures and Controversies of France's Commander-in-Chief in the Great War* (2014). Barnsley, South Yorkshire, England: Pen & Swords Books. (Franskt original 2013.)

²⁵ Information som bygger på boken finns redan i noterna i föregående medlemsblad, och en del av den informationen återanvänds här nedan, ibland i bearbetad form.

²⁶ Artikelserien återges i sin helhet, försedd med kommentarer i medlemsblad 27 och 28.

de övriga generalerna över sextio år. De skulle snart ha gått i pension, och få av dem trodde att de som aktiva skulle få uppleva det kommande kriget.

Joffre hade bara hunnit vara överbefälhavare i tre år när kriget kom. Hans arbete med att utarbeta och förankra en ny och mer offensiv strategisk plan (plan XVII) samt att sätta en egen prägel på den franska armén var uppenbart oavslutat. Man hade visserligen till de höga befälen sänt ut nya, tämligen omfattande direktiv eller förordningar kring modern krigföring. Men dessa blev enligt Bourachot sannolikt inte lästa, åtminstone inte i sin helhet; för om man var över sextio år och redan utnämnd till general – så var attityden – då borde man väl ändå anses kapabel att sköta sin tjänst!

Frankrike hade några år före kriget infört treårig allmän värnplikt. Dock visade sig både befäl och soldater vara dåligt förberedda för den moderna tidens krigföring. Man tycks ha trott att de franska trupperna skulle besegra fienden nästan enbart med sitt dödsföraktande mod och sin entusiasm. Något som Hellström inte tycks ha noterat är att observatörer redan under de sista förkrigsårens höstmanövrar hade kunnat konstatera en del skrämmande brister. Allvarligast var att samordningen mellan artilleri och infanteri inte fungerade i samband med bajonettanfallen. Samma brister präglade de första veckornas strider med förödande resultat. Det hände att entusiastiska bajonettanfall inleddes av upphetsade befäl innan artilleriet ens kommit på plats. Följden kunde bli att artilleriet inte visste var de egna trupperna befann sig när man väl började skjuta. Flera tiotusentals soldater lär på så vis ha dödats av det egna artilleriet (s. 108).

Som framgår även hos Hellström var Joffres medvetna mål i första hand att ta revansch på Tyskland genom att återerövra de i kriget 1870–71 förlorade provinserna Alsace och Lorraine (Elsass och Lothringen). Den offensiva plan (Plan XVII) som Joffre försökte sätta i verket efter krigsutbrottet gick därför ut på att de franska styrkorna skulle angripa och besegra tyskarna just där – i nordost.

Nästan alla trodde på ett kort krig. Den allmänna inställningen bland militärer och politiker var därför att man raskt måste gå till offensiv mot fienden (som självklart var Tyskland). Att arbeta för att uppnå ett avgörande genombrott var en grundidé i strategin, vilket skulle uppnås genom att slå till snabbt i nordost, vinna segrar och helst bryta igenom fiendens linjer. Joffre följde Plan XVII och gav följaktligen sina generaler order att avancera i nordost med målet att återerövra Alsace och Lorraine.

Numera är det allmänt bekant att enligt Schlieffenplanen massiva tyska arméer efter snabba marscher genom Belgien och norra Frankrike skulle omsluta Paris och tvinga Frankrike till kapitulation. Men otroligt nog tycks Joffre inte ha känt till denna plan. Inte heller fick Joffre och det franska högkvarteret i tid kännedom om att *flera* (tre) tyska arméer hade inlett den stora omfattande rörelse som skulle leda dem – visserligen försenade – in i nordvästra Frankrike.

Eftersom Joffre endast tog hänsyn till verifierade fakta, avvisade han den orolige general som intuitivt kände på sig att något stort var på gång norr om

gränsen. Man visste förstås att Tyskland hade angripit Belgien, och upprördheten över detta var stor i Frankrike liksom i England. Men högsta krigsledningen räknade med att det belgiska försvarssystemet, särskilt forten kring Liège och Namur, skulle avsevärt hindra eller åtminstone försinka det tyska angreppet – och under tiden tänktes de franska arméerna hinna segra i nordost. Att föra ytterligare en fransk armé västerut för att försvara den fransk-belgiska gränsen var därför i inledningsskedet inte att tänka på.

Den 20 augusti inledde sålunda de franska tredje och fjärde arméerna den av Joffre redan före kriget planerade storoffensiven i Ardennerna. Men de tyska trupperna var betydligt mer slagkraftiga än planen hade räknat med. Därtill kom en överdriven skyndsamhet, vilken tog sig uttryck i den ovan nämnda bristande samordningen av anfällen – i många fall sprang soldaterna i entusiastiska bajonettanfall rakt mot fienden över öppna fält och utan stöd av det egna artilleriet. Enligt sentida beräkningar uppgick de franska förlusterna (döda, sårade och saknade) till 216 000 man under augusti 1914, varav de flesta under striderna de sista elva dagarna (s. 109).

Till skillnad mot de franska trupperna hade det tyska infanteriet redan i krigets inledningsfas massivt artilleristöd vid sina attacker. De bägge franska arméerna i Ardennerna besegrades på några dagar och liksom övriga franska stridande styrkor blev de beordrade att inleda vad som kommit att kallas ”den stora reträtten”. De bägge generalerna betraktades som ansvariga för fiaskot och blev bland de första att tvingas lämna sina kommandon.

Att man inte förrän alltför sent fick kännedom om omfattningen av det som var på gång i Belgien förklarar Bourachot med samarbetssvårigheter mellan det neutrala och försiktiga Belgien och det nu så offensiva Frankrike. Fransk underrättelsetjänst tycks inte alls ha fungerat. Även kommunikationen mellan de brittiska och de franska enheterna var ytterst bristfällig så här i krigets början. Det fanns misstänksamhet och bristande tillit mellan de tre, vilket gjorde att man helst agerade på egen hand. Man får i sammanhanget betänka att Frankrike och England tills helt nyligen hade varit ärkefiender – allt sedan medeltiden.

Till allt detta kom den högst konkreta svårigheten att tillräckligt snabbt få fram information i en tid då man fortfarande var helt beroende av snabba hästar och ryttare. Joffre disponerade cirka en miljon man, som vid krigets inledning var fördelade på fem arméer, och avstånden var för stora för att han skulle kunna leda dessa när striderna väl börjat. Generalerna förväntades därför agera efter eget huvud men ändå i enlighet med överbefälhavarens övergripande intentioner, vilket knappast var helt lätt. Än värre var det under den stora reträtten, då kommunikationen mellan de olika enheterna i stort sett var obefintlig. Ända upp på generalsnivå visste man knappast mer än vad som hände i den egna allra närmaste omgivningen (s. 106).

Var det då sant, som Hellström och den franska allmänheten trodde, att Joffre var så aktsam om sina män? Enligt Bourachot hade Joffre i krigets

inledning överdrivna föreställningar om officerskårens och de franska soldaternas insikter i modern krigföring och kapacitet att föra en sådan. Det blev en dyrbar läxa. Efter Marneslaget och kapplöpningen till havet låstes ju sedan västfronten i ett skyttegravskrig som tycks ha haft sin egen inneboende logik – i det utnötningskrig som Joffre nu förde räknades det som en framgång om man under en kampanj hade förlorat färre män än fienden. Här fanns knappast någon möjlighet att spara på manskapet, så länge man inte kom på någon helt annan strategi än massiv artilleribeskjutning följt av massanfall. Typiskt nog skedde ingen avgörande förändring i detta avseende ens efter Joffres avgång. Under den nye överbefälhavaren, Robert Nivelle, fortsatte kriget på samma sätt under 1917.

Hellström skriver: ”Dugligheten är [Joffres] enda måttstock och den som brister i de fordringar han ställer på honom skickas obarmhärtigt långt bakom stridslinjen. Under den stora reträtten från Charleroi ned till Paris ’befriade’ han på mindre än tre veckor nära ett femtiotal generaler från deras kommandon, bland dem flera av hans närmaste vänner.”

Joffre hade redan före kriget inlett ett omfattande arbete med att ersätta generaler som av olika skäl inte bedömdes ha tillräcklig kapacitet. Nu drabbades ytterligare en hel del generaler, men naturligtvis var det också officerare med lägre rang, som fråntogs sina kommandon. Det var inte Joffre själv som gjorde bedömningar vad gäller befäl under generals nivå, utan det var ofta generaler och andra högre befäl som kritiserade sina underlydande om de brast i duglighet. Det hände att sådana kritiska generaler senare själva gick samma öde till mötes.

I detta sammanhang bör man minnas att knappast några franska militärer alls hade erfarenhet av ett modernt europeiskt krig. Hade de någon stridserfarenhet alls var det av kampanjer i kolonierna med oftast begränsade och kortvariga strider. Orsakerna till att generaler fråntogs befälet kunde därför vara inkompetens att leda trupper i sådana omfattande strider, som det nu gällde, men inte sällan var anledningen helt enkelt att fysisk och/eller psykisk utmattning hade gjort dem odugliga som befälhavare (åtminstone för en tid). Blodiga, flera dygn långa slag och inte minst den långa och mödosamma reträtten tog ut sin rätt – en general måste tillbringa största delen av tiden på hästryggen för att alls kunna hålla kontakt med sina trupper. Som redan påpekats här ovan var medelåldern för de aktiva franska generalerna över 60 år. Vid mobiliseringen hade dessutom ett åttiotal redan pensionerade generaler kallats tillbaka i tjänst, och av dessa var sannolikt många inte längre aktiva ryttare.

De drabbade generalerna kunde fråntas sina kommandon, men de kunde inte avskedas utan blev omplacerade och stationerade på orter långt från Paris och långt från fronten. Många stationerades i staden Limoges öster om Bordeaux

i södra Frankrike. Av detta skapades raskt ett nytt uttryck, som på svenska skulle bli ”att limogera” / ”att bli limogerad”.²⁷

Här kan tilläggas att stämningen mellan olika grupperingar bland de franska officerarna inte var god före kriget. Det fanns politiska motsättningar mellan dem men även motsättningar mellan exempelvis ateister och katoliker. Eftersom man inte haft krig sedan 1871 fanns stor rivalitet om de högre befälspositionerna, och för befordran före kriget krävdes ofta att man hade de rätta kontakterna – åtminstone togs detta för givet, med avundsjuka och samarbetssvårigheter som resultat. Fortfarande under kriget var det vanligt att omplacerade generaler tog för givet att Joffre velat ersätta dem med en favorit.

Att bli limogerad var naturligtvis i allmänhet en stor vanära och självmord förekom. Många av de generaler som förlorat sina kommandon var i fortsättningen bittra fiender till Joffre och den franska generalstaben, och eftersom de flesta höga militärer hade nära kontakt med åtminstone någon riksdagsman påverkade detta missnöje på längre sikt stämningen i Nationalförsamlingen. Det var främst talrika, inflytelserika och redan allmänt krigsifrågasättande politiker till vänster som började agera – under 1915 fortfarande under stort hemlighetsmakeri. Men under 1916 förekom allt fler läckor, i viss mån redan från de slutna diskussionerna i kommissionerna (där inte alla ledamöter hade tillträde) men sedan främst från de slutna diskussioner som tvingades fram i själva Nationalförsamlingen (Bourachot, s. 171ff).

I december 1915 var detta interna missnöje och dessa intriger mellan missnöjda militärer och krigströtta politiker okända och naturligtvis omöjligt för en utomstående att genomskåda. Många delade väl därför Hellströms tolkning av Joffres upphöjelse:

Förtroendet till Joffre växer med varje dag, både inom Frankrike och bland de allierade makterna. Endast för några dagar sedan utvidgades hans kommando ytterligare. Han står nu som högste chef för armén, som sträcker sig från kusten söder om Ostende till Dardanellerna.

I efterhand blir ovanstående formuleringar närmast ironiska, för i själva verket tycks utvidgningen av kommandot i december 1915 tvärt om ha varit ett försök att manövrera bort Joffre från den *direkta* ledningen och planeringen av striderna på de olika frontavsnitten.

Men Joffre släppte inte taget om västfronten och under 1916 växte sig alltså kritiken allt starkare. Joffre ansågs ha misslyckats i mycket vad gällde det långa

²⁷ Krigsminister vid denna tid var Adolphe Messimy, som inspirerad av revolutionstidens militära historia krävde att Joffre skulle låta döma och arkebusera felande generaler. Messimy fick skulden för den misslyckade Plan XVII och ersattes av Alexandre Millerand, när regeringen ombildades den 26 augusti 1914. Messimy, som var kapten i reserven blev nu aktiv militär och var vid krigsslutet general.

och omfattande slaget om fästningen i Verdun, men man lade honom också till last den blodiga kampanjen vid Somme, som han varit med om att initiera.

Det fanns tider då Joffres aktier stod så lågt att de kritiska till och med ifrågasatte hans epitet ”segraren vid Marne”. Joffre själv var så trött på dessa resone-mang att han sa att han åtminstone visste, vem som skulle ha fått *skulden* om tyskarna hade vunnit. Den som på 1920- och 30-talen i stället lyftes fram av kritikerna var Joseph Galliéni (1849–1916). Saken är komplicerad och Bourachot ägnar den ett långt kapitel, vars innehåll här bara kan antydast.

Joffre hade under drygt ett år stått under Galliénis befäl på Madagaskar (där denne förde ett hårt kolonialstyre). De stod då ännu på god fot med varandra. Men nu var Joffre Frankrikes överbefälhavare, något som Galliéni tycks ha haft svårt att smälta när han vid krigsutbrottet likt många andra pensionerade generaler kallades tillbaka i aktiv tjänst. När han blev utnämnd till militärguvernör över Paris, alltså chef över de fort med tillhörande garnison som försvarade staden, kom Galliéni dock att svara direkt under krigsministern, vilket passade honom bättre.²⁸ Galliéni hade allt sedan sin utnämning mycket enträget begärt förstärkningar och den 2 september ställde krigsministern Millerand den nybildade sjätte armén till dennes förfogande.²⁹ Samtidigt ställdes dock även Paris under överbefälhavarens, dvs. Joffres befäl, något som Galliénis anhängare inte tycks ha velat låtas om. De bygger mycket på Galliénis memoarer där denne prisar sin egen insats och gör anspråk på hela förtjänsten av segern vid Marne.

Galliénis insats som rådgivare inför Marneslaget var enligt Bourachot väsentlig, liksom den främst för krigsmoralen viktiga förstärkningen av sjätte armén med hjälp av de parisiska taxibilar som Galliéni rekvirerade. Men det var ett flertal slag som pågick samtidigt längs en bred front under dessa dagar i september 1914, och det var alltså flera arméer och inte enbart den sjätte armén som besegrade fienden. Bourachot betonar att det bara var Joffre som hade överblicken över helheten och att det bara var han som tog besluten. Galliénis ansvar var att försvara Paris medan Joffres ansvar var att försvara hela Frankrike. ”Segraren vid Marne” var därför Joffre, konstaterar Bourachot.

Men historien är inte slut där. Galliéni blev 1915 utnämnd till krigsminister i Aristide Briands femte regering, och som sådan drog han sig inte för att offentligt kritisera Joffre i samband med striderna vid fästningen i Verdun 1916. Dock väckte detta Briands missnöje och Galliéni fick avgå. I maj samma år dog han efter en misslyckad canceroperation. I december 1916 avskedades Joffre som överbefälhavare men utnämndes samtidigt till marskalk av Frankrike. Han fick bl.a. diplomatiska uppdrag i USA och pensionerades slutligen från armén 1919. Han dog 1931.

²⁸ Ansvarsområdet var mer exakt en ungefärlig cirkel med 30 kilometers radie räknat från Eiffeltornet.

²⁹ Den nybildade sjätte armén hade generalen Michel Joseph Maunoury som befälhavare.

Gustaf Hellström-sällskapets skriftserie

Lagom till bokfestivalen 2015 kommer den tredje boken ut i Gustaf Hellström-sällskapets skriftserie. Titeln är: *Världsreportern från Kristianstad. Kring Gustaf Hellströms journalistik i Dagens Nyheter.*

Böckerna i skriftserien säljs vid våra bokbord men kan förstås beställas i bokhandeln som vanligt eller direkt från förlaget på adressen books-on-demand.com.

Tidigare skrifter i serien

2013

Skrift nr 1: **Gustaf Hellström i tredje riket. Vittnesmål från Hitlers nya Tyskland**

2014

Skrift nr 2: **1½ mil härifrån står världens största slag. Gustaf Hellström som korrespondent i första världskrigets Frankrike**

Styrelsens *preliminära planer* för kommande utgivning.

2016

Skrift nr 4: **Reporter i världens största stad. Gustaf Hellström i London 1907–10** (Originalbok av styrelsen.)

2017

Skrift nr 5: **Vägen till paradiset** (Omtryck av Hellströms bok om Stalins rike. Huvudredaktör är Sigurd Rothstein.)

Skrift nr 6: **Vägen mot KAOS. Gustaf Hellströms ungdom i dikt och verklighet** (Originalbok av Lennart Leopold.)

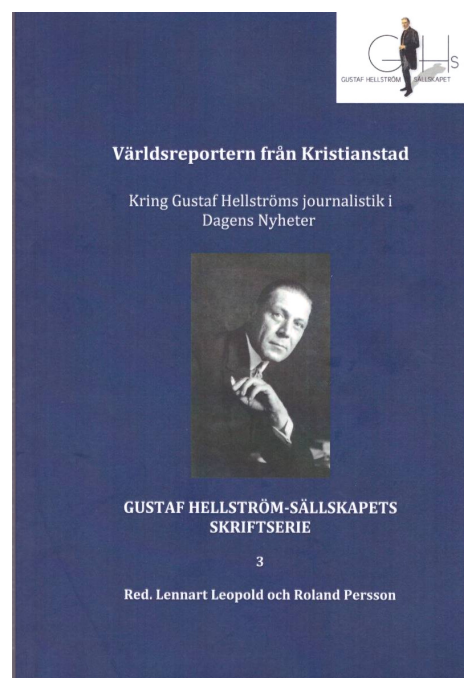
2018

Skrift nr 7: **Gustaf Hellström i Amerika** (Originalbok av styrelsen.)

2019

Skrift nr 8: **Förenta staterna och världsfreden** (Omtryck)

Samtliga böcker blir naturligtvis försedda med noter och kommenterande texter.

Hellström-Nytt...

Litteraturbanken hjälper oss nu att digitalisera Gustaf Hellströms roman *Dagdrömmar*, som ju är den första boken om Stellan Petreus. Även *Snörmakare Lekholm får en idé* ska vara på gång. Böckerna ska kunna laddas ner gratis från www.litteraturbanken.se. Detta projekt avser styrelsen att fortsätta med.

Sällskapets hemsida bygger på förlegad teknik och måste under hösten göras om från grunden. Tyvärr kan nog detta periodvis leda till driftstörningar

Bokfestivalen i Kristianstad 2015

Fredagen den 4 september kl 16.00

Som ett inslag i Bokfestivalen ordnar *Gustaf Hellström-sällskapet* en extra guidad vandring i *Litteraturstaden Kristianstad*. Samling 16.00 vid Turistbyrån. Vandringen varar omkring 1.5 tim. **Pris: 20:-**

Lördagen den 5 september

Vi ordnar bokbord med böckerna i vår skriftserie och en hel del romaner osv.

I Regionmuseets hörsal samma dag 12.00 presenterar Gustaf Hellström-sällskapet bl.a. den nya boken i skriftserien: *Världsreportern från Kristianstad. Kring Gustaf Hellströms journalistik i Dagens Nyheter*.

Bokmässan i Göteborg 2015

Gustaf Hellström-sällskapet kommer att vara på plats alla dagarna, tillsammans med andra litterära sällskap. Två kortare föredrag om Gustaf Hellström kommer att hållas på De litterära sällskapens scen. Disa Lundgren kommer att presentera Sällskapets nya bok och Jane Mattisson Ekstam kommer att tala kring Gustaf Hellströms journalistik i internationell jämförelse.

Tiderna är tyvärr inte bekräftade när detta skrivs, men planerna är att Disa Lundgren talar fredagen den 25 september kl 17 om *Världsreportern från Kristianstad Gustaf Hellström*. Jane Mattisson Ekstam talar lördagen den 26 september kl 13 under rubriken *Gustaf Hellström – kulturjournalist i Frankrike 1914-16*.

Gustaf Hellström-sällskapets höstmöte 2015

hålls söndagen den 18 oktober 15.00 i Gustaf Hellström-rummet.

Disa Lundgren och Jane Mattisson Ekstam kommer att berätta om suffragetternas kamp för kvinnlig rösträtt och vi får också en första inblick i Gustaf Hellströms livfulla reportage kring denna kamp.

Styrelsen hälsar alla medlemmar och andra intresserade välkomna på våra evenemang!

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad.

OBS! Ny mailadress: lennart.leopold@comhem.se

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande; Roland Persson, kassör; Lennart Leopold, sekreterare; Bengt Granstrand, vice ordförande; Jane Mattisson Ekstam, Håkan Sandgren, Bo Silverbern, Kerstin Sjögren Fleischer och Anders Tell, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin, Hans Holmberg och Daniel Soutine.

Ständigt medlemskap: Helge Grünbaum och *Kristianstadsbladet*.

Medlemsblad, redaktör: Lennart Leopold.

Skriftserien, redaktörer: Lennart Leopold, Roland Persson och Sigurd Rothstein.

Hemsida, redaktör: Lennart Leopold.

Medlemsavgift: 125 kronor för enskild medlem, 50 kronor för familjemedlem. Engångsavgift för ständigt medlemskap är 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Sponsorer 2014: Folkuniversitetet, Handelsbanken, Kristianstad Bokhandel, Kristianstads kommun, Sparbanken 1826 samt Svenska Akademien